

M. VAN DIJK

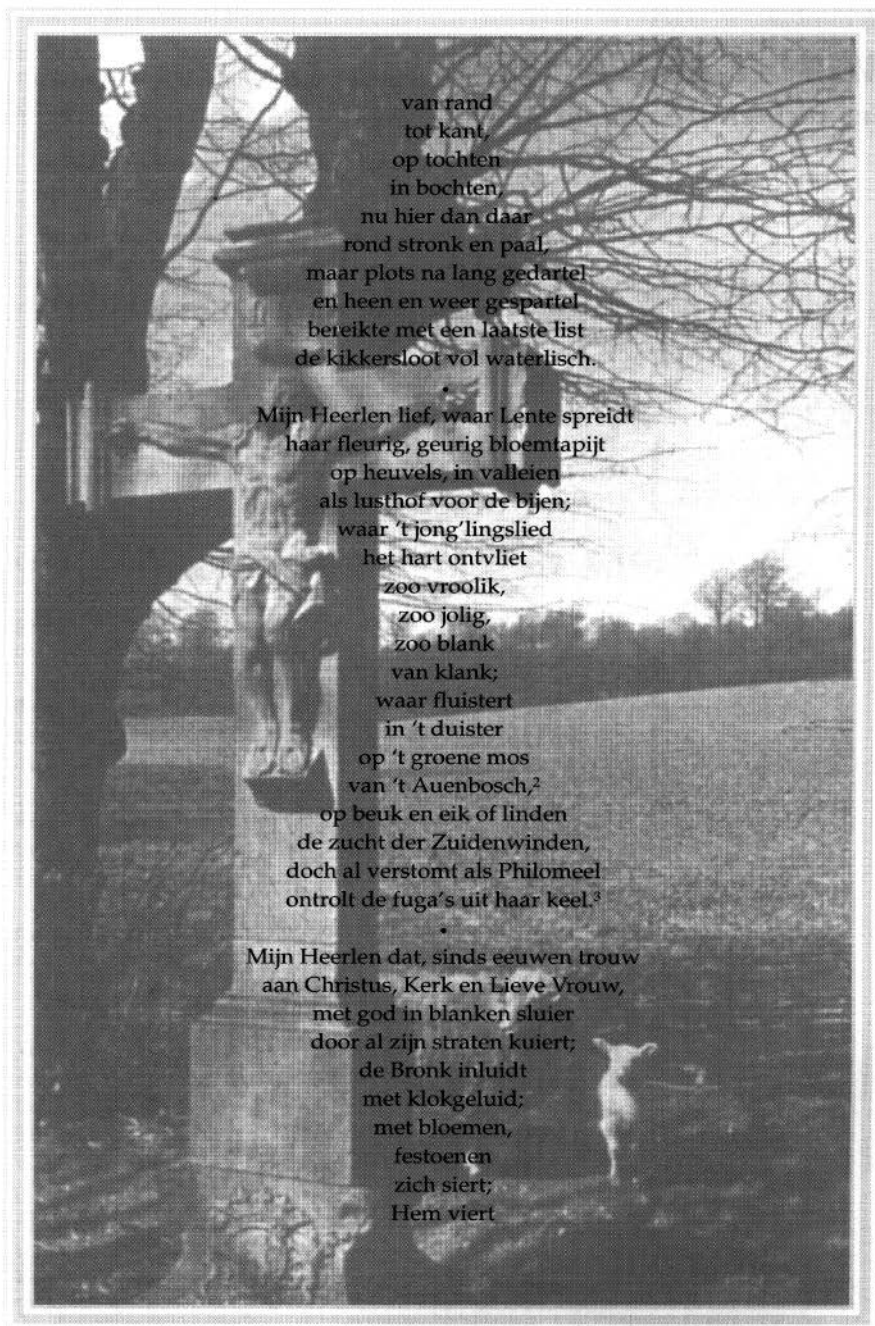
MIJN HEERLEN LIEF**Een dichterlijke ode uit 1899 ***

† J.M.J.

Aan Heerlen

Mijn Heerlen lief, waar onbezorgd,
 omringd door ouderlijke zorg,
 ik sleet mijn kinderjaren
 langs gouden korenaren;
 op 't weidepad
 met boog en spat,¹
 in beemden
 waar eenden
 bij 't Mei-
 gevei
 begroetten
 in stoeten
 de zon en 't riet
 met 'n schat' rend lied;
 of doken in den vijver
 bij 't roepen van een drijver,
 en roeiden door het eendengroen,
 tot schrik van vorsch en waterhoen.

Mijn Heerlen lief, waar levensvreugd
 alom verkwikt het hart der jeugd;
 Ik zat er soms te turen
 aan 't beekje waar ik uren
 het visje drong
 dat weer ontsprong,
 bespiedend
 al vliedend

van rand
tot kant,
op tochten
in bochten,
nu hier dan daar
rond stronk en paal,
maar plots na lang gedartel
en heen en weer gespartel
bereikte met een laatste list
de kikersloot vol waterlisch.

Mijn Heerlen lief, waar Lente spreidt
haar fleurig, geurig bloemtapijt
op heuvels, in valleien
als luthof voor de bijen;
waar 't jong'lingslied
het hart ontvliet
zoo vrooliek,
zoo jolig,
zoo blank
van klank;
waar fluistert
in 't duister
op 't groene mos
van 't Auenbosch,²
op beuk en eik of linden
de zucht der Zuidenwinden,
doch al verstomt als Philomeel
ontrott de fuga's uit haar keel.³

Mijn Heerlen dat, sinds eeuwen trouw
aan Christus, Kerk en Lieve Vrouw,
met god in blanken sluier
door al zijn straten kuiert;
de Bronk inluidd
met klokgeluid;
met bloemen,
festoenen
zich siert;
Hem viert

wiens Liefde
 nooit griede
 't eenvoudig hart,
 dat den en spar
 bekroont met dorenlooze
 papieren roode rozen
 en langs de straat zijn Heil'genrij
 op schildwacht zet: God komt voorbij!

•
 Ik ben onlangs erheen gegaan.
 Weer zat ik aan het eind der baan
 waar 't helder beekje kabbelt,
 met waternimfjes babbelt
 in zonneschijn
 en kleurfestijn;
 de ringen
 der winde
 met groen
 en bloem
 de elzen
 omhelzen
 als feestfestoen
 voor zomergroen,
 maar plots twee kikkers duiken...
 Ik ging langs d'elzestruiken,
 toen rees voor mij een 'boorhut' op,
 een blijden meiboom in den top.

•
 Het was alsof een huivering
 door ieder open kelkje ging!

Lutik, 1899

Dit gedicht, geschreven door een helaas niet nader bekende auteur, is niet zozeer een literair hoogstandje, als wel een aardig tijdsdocument. Het beschrijft de nostalgische terugkeer van een ouder persoon naar het nog landelijke Heerlen. Een landelijkheid die niet lang meer zou duren. In de laatste strofe signaleert onze Dietse bard een "boorhut": het bewijs van de opkomende mijnindustrie die in Heerlen en omgeving zo veel zo snel zou doen veranderen. Een 'literair onderwerp' dat overigens tot nu toe enkel uit de romankunst bekend was.⁴ Maar de rust, het natuurschoon en de Heerlense Bronk (de grote Sacramentsprocessie) uit de jeugd van de auteur blijken een grote indruk te hebben achtergelaten.

De sterk vormgebonden stijl, het speelse woordgebruik, de verheerlijking van landelijke eenvoud en natuur, maar vooral de terugkeer naar Heerlen, het rooms-katholieke Arcadia aan de Caumer uit vroeger tijden: de samensteller van bovenstaande rijmen is zeker bekend geweest met het werk van bijvoorbeeld Guido Gezelle en ... de Heerlense dichter Johan M. Dautzenberg (1808-1869). En dan vooral diens 'De Heimreize': het nostalgische verslag van een bezoek aan Heerlen, na een afwezigheid van zestien jaar. Met de "vliegende stoomgriep" (stoomtrein) vanuit België naar Valkenburg, en vandaar met de diligence over de berg van Klimmen: "Schooner gesmukt en rijker omkransd / rees Heerlen, mijn Heerlen, / Nooit voor den blik zijns zoons. / Hoog klopte mij 't hart in den boezem".⁵

J.M. Dautzenberg

Is Dautzenberg thans bijna vergeten, in de vorige eeuw had hij – vooral in Vlaanderen – enig succes. Dautzenberg (particulier secretaris en huisleraar, onderwijzer en ambtenaar) werd in 1808

geboren in Heerlen en vestigde zich op jeugdige leeftijd in het pas ontstane België. Hij debuteerde zeer laat met de bundel 'Gedichten' (1850). Een tweede bundel 'Verspreide en Nagelaten Gedichten' werd na zijn dood in 1869 door zijn schoonzoon verzorgd. Hij gold een Vlaams romanticus te zijn en richtte zich op het cultiveren van de vorm, zoals het bouwen van strofen naar Grieks en Latijns model. Hij kende zelfs een aantal navolgers.⁶ Toch lijkt ook Dautzenberg zich er van bewust geweest te zijn dat zijn poëzie geen eeuwigheidswaarde zou hebben: "Een groote dichter word ik nimmer, / 'k Gevoele dat maar al te wel; / Want zing ik, 't geldt mijn dorpjen immer, / En 't een of andre bezuzelspel".⁷ Van grotere betekenis was zijn inzet voor de Vlaamse Beweging en het oprichten van het onderwijstijdschrift 'De Toekomst'. Hij ijverde voor een nauwere samenwerking met en oriëntatie op de Duitse taal en cultuur; zo vertaalde hij de Duitse laat-romantische dichters Platen en Rückert.⁸ "Dy zeg ik 't woordjen gul en teeder, / Dy, broeder van dezen Scheldezoom, / Geef mij het *du* voltonig weder, / Gelijk het schalt langs Limburgs stroom", zo dichtte hij.⁹

De familie Jaegers

De initialen 'J.M.J.' geven niet veel informatie prijs over de naam en persoon van de schrijver. De laatste 'J.' is de beginletter van de achternaam, de 'J.M.' de initialen van de voornaam, mogelijk de roepnaam. Toch wil ik een gok wagen omtrent het auteurschap. Het betreft een 'zij': de schrijfster was één van de dochters van de Heerlense geneesheer en burgemeester dr. J.J. Jaegers.

Dr. Jan Joseph Jaegers werd op 27 mei 1810 in Heerlen geboren en overleed aldaar in 1872. In 1836 trouwde hij met Anna Maria Reijnardts (1808-1872), een

dochter van de Heerlense grootgrondbe-
zitter en wethouder Pieter Mathijs
Reijnardts (1773-1835) en Joanna Maria
Ritzen uit Wijndrade. Jan Joseph stu-
deerde aan het College te Roermond, om
vervolgens in Leuven en Luik medicijn-
nen te gaan studeren. Na zijn promotie
werkte hij enige tijd in Parijs, waarna hij
zich als praktiserend geneesheer vestig-
de in zijn geboortedorp. Daar werd hij
op 1 januari 1843 benoemd tot burge-
meester, maar vanwege zijn drukke
praktijk moest hij dit ambt in 1853 neer-
leggen. Van 1855 tot 1865 was hij lid van
Provinciale Staten. Hij was een van de
eerste leden van het in 1863 opgerichte
Oudheidkundig Genootschap, nu het
Limburgs Geschied- en Oudheidkundig
Genootschap (LCOG) te Maastricht. Als
verdienstelijk amateur-archeoloog was
hij ook een verzamelaar van munten en
Romeinse, Germaanse en Frankische
voorwerpen. Een deel van zijn collectie
werd aangekocht door het Oudheid-
kundig Museum in Heerlen, de voorlo-
per van het Thermenmuseum. Ook was
hij lid van het Vlaamse genootschap
'Met Tijd en Vlijt' te Leuven.¹⁰

Uit het huwelijk van J.J. Jaegers en
A.M. Reijnardts kwamen tien kinderen
voort. Met het oog op de initialen, de
vermelding 'Luik 1899' en het auteurs-
schap zijn alleen drie dochters van
belang. Maria Johanna Theodora Au-
gusta Jaegers werd in 1844 in Heerlen
geboren.¹¹ In 1866 trouwde zij met de
goudsmid Joseph van Straelen en zij ves-
tigden zich in Luik. In 1899 was zij 55
jaar; een mooi ogenblik voor een nostal-
gisch bezoek aan haar geboortedorp.
Haar roepnaam was waarschijnlijk
'Johanna Maria' of, in het Frans, Jeanne
Marie: 'J.M.J.'. Opmerkelijk is dan wel
dat zij de naam van haar echtgenoot niet
gebruikte; een goede reden om alsnog
aan te nemen dat zij niet 'J.M.J.' is. Maria
Emilia Anna Paulina Jaegers (1846) bleef

ongetrouwd en vertrok in 1874 naar Luik.
Ik vermoed dat zij bij haar zus is gaan
inwonen. Met haar voornamen kunnen
we verder weinig.

Blijft over de oudste dochter, Maria
Josephina Gerardina Jaegers (Heerlen
1838 - Maastricht (ziekenhuis Calvariën-
berg) 1903). Zij is hoogstwaarschijnlijk

JEZUS! † MARIA! † JOZEF!
Bid voor de ziel van saliges
DEN HEER
HERMAN BEMELMANS,
Veearts te Heerlerheide.

De overledene werd geboren te *Heerler-
heide*, trad in het huwelijk met ANNA
REYNTJENS en overleed aldaar den 26 Jan.
1886, voorzien van de h. Sacramenten
der stervenden, in den ouderdom van 51
jaren, achterlatende 4 kinderen.

*Mijne kinderen, ik ga sterven, mijne loop-
baan is geëindigd.*

*Kinderen! bewaart de onderrichtingen uwer
vaders (Prov. XIII, 17.) Bemint elkander met
eene wederkeerige liefde (Joannes XV, 17.),
en komt mij te hulp door uwer geboden bij
God (Rom. XV, 30.), met mij dikwijls toe te
voegen de volgende afzaten :*

**Mijn Jezus, barmhartigheid! (100 dag. aft.)
Zoete Harten van Jezus en Maris, weest**

genoemd naar haar grootmoeder Maria
Joseph Schils (Heerlen 1774-1849). Haar
roepnaam is waarschijnlijk Josephine
(Marie) geweest. De initialen 'J.M.J.' zijn
dus goed mogelijk. Uit de schaarse gege-
vens die tot nu toe over haar bekend zijn
kunnen we opmaken dat zij ongetrouwd
is gebleven. Zij was onder andere werk-
zaam als gouvernante aan het hof van de
toenmalige keizer van Brazilië. Ook is
bekend dat zij in 1868 voor studiedoel-
einden naar Pruisen is vertrokken. Het
lijkt dus goed mogelijk dat deze geletter-
de vrouw de auteur is van ons gedicht.
In de laatste jaren van haar leven heeft
zij dan nog een bezoek gebracht aan
haar geboortedorp. Wellicht heeft zij het
geschreven tijdens een verblijf bij haar
zussen in Luik. Overigens, een liefde

voor de letterkunde was geen zeldzaamheid in de familie. Haar neef Joseph Eijmael, zoon van Jeanne Marie Jaegers (1812-1897) en de industrieel Jan Theodoor Eijmael (1797-1865) was doctor in de Nederlandse Letteren, leraar, en later hoogleraar in Amsterdam. Hij overleed in 1937 in Brussel. Diens nicht Josephine Jaegers is mogelijk de schrijfster van de ode aan het nog vrijwel ongerepte Heerlen van het einde van de negentiende eeuw.

† Jezus Maria Joseph †

Heeft de bovenstaande interpretatie van de initialen "J.M.J." u kunnen bekoren? Zo ja, dan is dat een leuk succesje voor de auteur. Maar historische gegevens zijn vaak voor meerdere interpretaties vatbaar. Bij het opstellen van een theorie of hypothese dienen prae's en contra's te worden afgewogen. Dat maakt de geschiedenisbeoefening niet altijd helder en eenduidig, maar wel interessanter.

Op de eerste plaats kan men zich afvragen of het gedicht wel door een vrouw geschreven is. Het met "boog en spat" rondzwerfen, het vissen langs de beekjes: zijn dat niet eerder de tijdverdrijven van een kind van mannelijke kunne? Ook wees M. van der Wijst mij

op een geheel andere en plausibele uitleg van de initialen, een uitleg die mij de bekende dialectverzuchting 'Jesses Maria Joëzef!' ontlokte. Wat is het geval? In vroeger tijden plaatsten vrome mensen, vooral geestelijken, wel de initialen 'J.M.J.' boven brieven, bidprentjes en andere schrifturen. Dit opschrift stond voor 'Jezus Maria Jozef' en diende als een soort (rooms-katholieke) aanroeping of toewijding. Dit werd wel gecombineerd met een kruistekentje, iets wat ook boven het handschrift te vinden lijkt. Of is dit een ongelukkige 'x', zoals tussen de coupletten?

Hoe dit ook zij, het is goed mogelijk dat de initialen geen persoonsnamen aanduiden, maar de rooms-katholieke Jezus, Maria en Jozef. En dan zijn we weer terug bij af. Maar gelukkig kan in de geschiedschrijving, net als bijvoorbeeld in Monopoly, de weg naar 'Af' heel onderhoudend zijn.

** Het bovenstaande gedicht – of, meer waarschijnlijk, een afschrift – is enkele jaren geleden op het Stadsarchief te Heerlen afgegeven. Helaas is niet bekend door wie het toen werd afgegeven; ook andere informatie ontbreekt. Wie schreef het gedicht? Wie maakte het afschrift? Wie kan de redactie helpen?*

Noten:

1. Spat: houten koker, waaruit de kinderen propen doen spatten; propenschietier.
2. Auenbosch: Aambos.
3. Philomeel: nachtegaal. Genoemd naar Philomele, de in een nachtegaal veranderde dochter van pandion, koning van Athene.
4. Bijv. Felix Rutten, Onder den rook der mijn. Eene novelle uit Limburg. Amsterdam 1914.
5. Uit 'De Heimreize', in: Bloemlezing uit Dautzenberg's Gedichten. Aan de nagedachtenis van Johan Michaël Dautzenberg bij het Eeuwfeest zijner Geboorte (1808-1908). Sittard 1908, 7-14.
6. Vergelijk C.G.N. de Vooy en G. Stuiveling, Historische schets van de Nederlandse Letterkun-

- de. Groningen-Djakarta 1953, 118-128.
7. Bloemlezing J.M. Dautzenberg, 18.
8. Vergelijk A. Sauwen, J.M. Dautzenberg. Bloemlezing met Levensbericht en Inleiding. Heerlen 1908, I-XVI.
9. Het gedicht 'Du' in Bloemlezing J.M. Dautzenberg, 23-24.
10. A.A. Vorstermann van Oyen, Notice biografique du Docteur Jean Joseph Jaegers de Heerlen, in: PSHAL 10 (1873) 555-556, en de genealogie Jaegers in het Stadsarchief Heerlen.
11. De onderstaande gegevens over de familie Jaegers uit SAH, Verzameling Genealogieën, Jaegers (J.W. Jaegers, Rotterdam).

M. VAN DER WIJST

EEN WINKEL MET KOLONIALE WAREN IN HEERLERHEIDE ANNO 1821

Op 12 november 1821 had ten sterfhuize van wijlen Mathis Keibeks (ook geschreven Keijbeks), gelegen "op de Geijd in de gemeente van Heerlen" (Heerlerheide) de inventarisatie plaats van nagelaten goederen, waaronder veel akkerwerktuigen, beesten en winkelwaren.¹ Waarschijnlijk is M. Keibeks dezelfde als "Joh. Mathias Keybetz" die in een volkstelling uit 1796 wordt genoemd. Deze J. M. Keybetz is de zestienjarige zoon van Peter Caspar Keybetz, oud 50 jaar en van beroep landbouwer ("akkerman"), en diens echtgenote Maria Elisabeth Jongen (44). Mogelijk werkte Mathias toen als

knecht bij de landbouwer Johannes Vrankot. Uit de bevolkingslijst uit 1806 blijkt dat de vader is overleden en dat Mathias met zijn moeder, een ouder familielid en een dienstmeisje nog steeds op huisnummer 46 in Heerlerheide woont, in de buurtschap "Geyt".²

Het was kennelijk een boer, die ook een winkel had. Vooral de aanwezige voorraad winkelwaren is voor ons, gezien de aard ervan, interessant. Het was kennelijk een winkel met "koloniale waren", zoals dat vroeger heette. Deze koloniale waren de produkten uit de oude koloniën, vooral koffie, suiker en

'Koloniale en grutterswaren, porcelein en glas, aardewerk, drogerijen en verfoaren': dit werd zoal verkocht in de winkel van R. Meijer in de dorpstraat te Hoensbroek. Een deel van de artikelen werd ook verkocht in het oude huiswinkeltje te Heerlerheide. (Uit: Hoensbroek in oude ansichten nr. 45)

Interieur van de kruidenierswinkel van de fam. Driessen-L'Ortye in de Hoofdstraat te Hoensbroek. Op de toonbank staat de weegschaal. Dit soort winkels waren de opvolgers van de oude winkeltjes in koloniale en grutterswaren in de voorkamer. (fotocollectie SAH 10896; ca. 1955)

specerijen. Verder bevatte de winkel van alles wat men wel eens aan kleine waren moest kopen.

In de winkel zagen we allereerst een winkelbank. En verder een "stabel" met acht laden, een zoutvat en twee "ton-tjes".³ Dit alles was van hout. De geschatte waarde bedroeg 10 gulden in totaal. "Drie wagen met hunne schalen van koper" hadden een waarde van 9 gulden.⁴ Daarna ging men over tot de taxatie van de winkelvoorraad, die in zijn geheel werd gewaardeerd op 82,38 gulden. Deze voorraad bestond uit:

*"zes en een half pond stijfzel
nog vijf en een half pond stijfzel ander kwaliteit
twee en een kwart pond lakmoes⁵
een pond vier oncen Berliner blauw⁶
een pond drie oncen eijzerverf
een pond zeven oncen groffelsnagels⁷
een pond bollen⁸
vijftien ponden acht oncen suikerij⁹
twaalf ponden besten tabak
acht ponden tabak gemeener kwaliteit¹⁰
drie ponden drie oncen peper
twee pond drie oncen wijnsteen¹¹
zeven onzen caneel*

*vijf oncen caneel gemeener kwaliteit
twee oncen muscaatnoot
een pond savaeraan¹²
negen oncen muscaatnoten
een kwart oud pond of een achtstel pond
anijzaat¹³
twee oncen nagels
een half pond corinten¹⁴
drie geheel pakjes spellen¹⁵
vier oncen catoen Wieker garen¹⁶
een achtste pond kemels garen¹⁷
drie oncen linne garen
acht ellen vluweel
een geheel pakje lint
twee geheel pakjes best lint
een pakje krammen¹⁸
een pakje beter krammen
een half ons zeide garen
een twaalfde pond Frans linne garen
twee onze koort
een doosje met lint
een doosje met vormen en pijpenstoppen¹⁹
een doosje met hembdeknopen
drie pond twee oncen blauwswel
drie oncen beste thée
anderhalf pond beste witte zuiker
een potje met snuif
drie pakjes schoennagels
anderhalf pond pek*

veertien ponden gemeenen thée
 dertien ponden vijf oncen thezuiker of candé²⁰
 vijftien ponden rijs
 zeven ponden vijf oncen lakmoes
 elf ponden en een half seep
 vijf ponden zwartzel²¹
 een mantje met korten en lange pijpen”

De overige spullen in huis, zoals meubilaire en dergelijke, laten we voor wat het was. Wel zullen we even de geldkas lichten en dat is, gezien de variatie aan munten, wel de moeite waard. We treffen aan:

“een Brabantsche kroon
 twee halve dito
 acht kwarten dito
 een stuk van vijf francs
 acht Pruisische daalers
 vijftien stukken van ieder een zesde daler
 zes en dertig stukken van ieder een zesde daler
 twee en vijftig stukken van ieder een twaalf-

de daler
 drie Luiksche schellingen
 drie halve francs
 twee kopstukken
 drie honderd twintig stukken van twee stuivers Cleefs
 een stuk van twee schellingen
 een half Coborger
 een kwart Coborger
 een Coborger
 een dubbeltje
 een plak
 een twee mark stuk
 drie half kopstukken en vier onbekende zilver stukjes
 zeshonderd twaalf stukken halve Cleefse stuivers genaamd vetmannetjes
 twee en zeventig oortjes
 een Luiker schelling
 drie honderd acht en zeventig duiten
 en nog twee en zeventig oortjes”

Deze munten hadden een gezamenlijke waarde van 81,65 gulden.²²

Noten:

- Op de akte werden we geattendeerd door de heer J. Koten. Het origineel bevindt zich in SAH, Notarieel Archief mr. W.D.J. Smeets, inv.nr. 1401, nr. 262.
- Vergelijk H.A. Beaujean, Schetsen uit de Geschiedenis van Heerlerheide. Heerlerheide 1975, 92, 97 en 112.
- Een “stabel” is een ladekast, de “tontjes” zijn tonnetjes.
- “Wagen met schalen” zijn weeginstrumenten.
- blauwe kleurstof.
- Berlijns blauw: een donkerblauwe verfstof, in 1704 uitgevonden in Berlijn.
- Kruidnagel.
- Nadere betekenis niet bekend.
- “Suikerij” of “suikerei” is geroosterde en gemalen wortel van de plant cichorei, waaruit surrogaatkoffie wordt getrokken.
- Gemeener: = van gewone.
- Wijnsteenzuur verbonden met potassium, dat een soort zuur kaliumzout opleverde.
- Waarschijnlijk de ‘valssche saffraan’ of ‘saf-floers’: bastaard-saffraan dat een rode en gele kleurstof bevat; kobaltzuur.
- Anijszaad.
- Krenten, Fr. ‘raisin de Corinthe’, letterlijk druif uit Korinthe.
- Spelden.
- Garen uit Wijk bij Maastricht.
- Sterk garen, kamelenhaar.
- Mogelijk haakjes met ogen.
- Waarschijnlijk benodigdheden voor bij het pijpen.
- Kandisuiker.
- Zwarte kleurstof, onder meer gebruikt voor kachels, om deze te laten glimmen.
- Vergelijk een eerder door mij gepubliceerde lijst met inventarissen en met munten uit 1822, in: LvH 37 (1987), 48 en 89. De Brabantse kroon had een waarde van ongeveer 2,65 gulden, de Pruisische Reichstaler van circa 1,60 gulden. De geldstukken van dat soort munt hebben in bovenstaande opsomming samen een waarde van 48 gulden. Het is altijd moeilijk de juiste waarde van de verschillende muntstukken te achterhalen, daar die per plaats en periode verschilde.

W.A.J. MUNIER

HET MISLUKTE PASTORAAT VAN DIONYSIUS PENNERS IN SCHIN OP GEUL (1806-1807) ¹

Bij het zoeken naar een nieuwe zielzorger voor de in 1806 herderloos geworden succursale Schin op Geul waren twee andere plaatsen nauw betrokken. Dat waren Wijlre en Heerlen. Beide dorpen kenden op kerkelijk gebied ernstige spanningen, die om ingrijpen van hogere hand vroegen. We zullen er hier nader kennis mee moeten maken om de uitweg, die tenslotte voor Schin op Geul werd gevonden, goed te kunnen begrijpen. We starten daarom met de toestanden in Wijlre om vervolgens die van Heerlen onder de loupe te nemen.

Schin op Geul, Wijlre en Heerlen

Met de desservant van Wijlre, wiens functioneren daar oorzaak was van verdeeldheid, hebben we eigenlijk al kennis gemaakt. Bij de reorganisatie van het parochiewezen in het bisdom Luik² was Godfried Gilissen³ naar Wijlre gekomen om de daar functionerende pastoor Matthias Schweitzer te vervangen.⁴ Deze werd binnen hetzelfde kanton Gulpen naar Vijlen verplaatst. Gilissen zelf kwam vermoedelijk van Sint Geertruid. Naar de achtergronden van deze omwisseling kunnen we slechts gissen. De documentatie, die ter beschikking staat, maakt er geen melding van. Zeker is dat Gilissen volgens het plan d'organisation van 9 april 1803 een officiële aanstelling kreeg voor Wijlre, waar hij niet lang daarna zijn intrede deed. Al spoedig bleek dat hij er niet goed van de grond kwam. De brieven van Del-Ruelle maken regelmatig melding van spanningen

tussen de desservant en de gelovigen van Wijlre.⁵ Het is niet uitgesloten dat daarbij gevoelens ten opzichte van zijn voorganger meespeelden. Waarschijnlijk is ook dat in Wijlre dezelfde kwesties aan de orde waren als in Schin op Geul, kwesties namelijk over de gevolgen van het concordaat voor het hele financiële apparaat van de kerken dat tijdens het ancien régime ingeburgerd was geraakt. We treffen de naam van de desservant van Wijlre aan onder de actievoerders, die zich om opheldering van deze kwesties tot de kardinaal-legaats Caprara in Parijs wendden.⁶ Dat alles gebeurde onder leiding van de desservant van Margraten, Lambert Gilissen.⁷ Veel weten we ook daar weer niet van. Wel wordt ook voor Wijlre verschillende malen in de correspondentie van Del-Ruelle melding gemaakt van de burgemeester, die in de problemen met Godfried Gilissen zijn aandeel had. De spanningen liepen zo hoog op dat de positie van Gilissen in Wijlre onhoudbaar werd.

Op 13 prairial an 13 (2 juni 1805) werd hij vervangen door Jean Henri Wolff, die tot dan toe de succursale van Leuth in het kanton Mechelen-aan-de-Maas had bediend.⁸ Gilissen zou hem daar gaan opvolgen. Was hij het met deze verplaatsing niet eens, of weigerde hij om andere redenen daarheen af te reizen? Hij was in ieder geval nog in de buurt en beschikbaar, toen in Schin op Geul door het vertrek van Pierre Geerts een vacature ontstond en Del-Ruelle aan zijn chef in Luik voorstelde om Gilissen op te dra-

gen daar voorlopig de zaken te gaan waarnemen. Zoals blijkt uit een brief van Del-Ruelle van 9 januari 1806 was hij aangetrokken voor de diensten in Schin op Geul.⁹ Daarmee was echter geen definitieve oplossing gevonden. Toen waarnemend prefect Hennequin op de hoogte kwam van de werkzaamheid van Gilissen in Schin op Geul maakte hij onmiddellijk ernstig bezwaar daartegen. Schin op Geul lag veel te dicht bij Wijlre en dat gaf Gilissen volop de gelegenheid daar te blijven stoken. Zaepffel zwichtte voor deze overweging en benoemde vervolgens Gilissen tot desservant van zijn geboorteplaats Gorssum in het kanton Sint Truiden.¹⁰

In deze omstandigheden kwam de persoon van Dionysius Penners, gewezen pastoor van Heerlen, in het vizier. Hij was bij de benoemingen voor het tot kanton verheven Heerlen gepasseerd en had plaats moeten maken voor Jan Joseph Lemmens, die tot eerste kantonpriester werd benoemd.¹¹ Penners wilde zich daarbij niet neer leggen en bewoog hemel en aarde om deze benoeming ongedaan te maken. Hij wendde zich zelfs tot Napoleon in hoogsteigen persoon. Hij verspeelde daarmee een eventuele benoeming voor een andere plaats en bleef als ambteloos priester in Heerlen achter. Uit balorigheid bleef hij de pastorie bewonen en wendde daarbij voor, dat die hem ad vitam was toegerekend en dat hij in de woning veel geld uit eigen middelen had geïnvesteerd.¹²

Zijn opvolger Lemmens zag zich bijgevolg gedwongen met andere voorzieningen genoegen te nemen. Dat ging weer ten koste van de protestantse gemeenschap in Heerlen, omdat hij de leegstaande woning van de predikant betrof. Toen de gereformeerde gemeente een nieuwe predikant kreeg toegewezen moest ook deze met een andere woning genoegen nemen. De plotselinge dood

van Lemmens op 5 oktober 1805 betekende een groot verlies. Hij was slechts 46 jaar oud. In de korte tijd van zijn pastoraat was hij er door een verstandig beleid in geslaagd in het aanvankelijk zeer rumoerige en door partijtewisten verdeelde Heerlen de rust te doen terugkeren. Zijn voortijdig sterven werd dan ook in hoge mate door bisschop Zaepffel betreurd. Deze zag zich voor de opgave geplaatst op korte termijn een bekwame opvolger te vinden. Een ogenblik leek het erop dat dit perspectieven opende voor een terugkeer van Penners op zijn oude vertrouwde post. Zijn kandidatuur had niet alleen in Heerlen zelf bij velen aanhang, maar werd ook in Maastricht gesteund door waarnemend prefect Hennequin. Zaepffel leek aanvankelijk daarop in te gaan, maar zag ervan af, toen hij van verschillende kanten een negatief advies kreeg.¹³ Del-Ruelle behoorde tot de tegenstanders. Wel zag deze in de situatie van het ogenblik een kans Penners met een andere benoeming uit Heerlen weg te krijgen. "Il faut placer Penners avant de placer Heerlen", luidde kort en bondig zijn advies aan Zaepffel. Zijn verwijdering uit Heerlen, zo redeneerde hij, zou de pastorie weer ter beschikking doen komen.

Verschillende combinaties kwamen vervolgens op de proppen.¹⁴ Lambert Gilissen zou van Margraten naar Heerlen kunnen gaan. Penners kon dan zijn plaats gaan innemen in Margraten. Jan Willem Keullers van Schaesberg zou naar Heerlen overgeplaatst kunnen worden en Penners dan eventueel naar Schaesberg kunnen gaan. Dat laatste zou echter weer teveel gevraagd zijn voor iemand, die in een niet al te beste conditie verkeerde en zou moeten gaan zorgen voor een omvangrijke dichtbevolkte gemeente. Er werd

Penners eventueel naar Schaesberg

nog een ogenblik gedacht aan de veel kleinere gemeente Gorssum, maar die zou voor Penners weer te ver afgelegen zijn en Godfried Glissen, die ook geplaatst moest worden, zou er beter tot zijn recht komen.

Het is vermoedelijk met deze laatste overweging, dat de naam van Penners viel in verband met de verweesde succursale van Schin op Geul. Zaepffel ging accoord met dit voorstel en op 27 februari 1806 was de benoeming van Penners een feit.¹⁵ Wellicht tot verrassing van alle betrokkenen aanvaardde deze die benoeming en niet lang daarna nam hij zijn intrek in Schin op Geul. Het was beslist een tegenvaller dat daarmee de pastorie in Heerlen nog niet ter beschikking kwam. Penners had niet lang tevoren de woning verhuurd aan een koopman en deze had er inmiddels zijn koopwaar in opgeslagen. Het zou nog heel wat moeite gaan kosten hem er weer uit te krijgen.¹⁶

Over de gevoelens waarmee de bevolking in Schin op Geul en Strucht op de komst van Penners heeft gereageerd zijn we slechts gebrekkig ingelicht. Del-Ruelle rapporteerde naar Luik dat het hele gebeuren de mensen koud liet, hetgeen de bisschop in een brief van 28 februari de opmerking ontlokte dat dat

in de aard lag van boerenmensen.¹⁷ Die zouden alleen maar kijken naar geld, luidde het botweg, en geen overdreven belang hechten aan hun geestelijke verzorging. Dat was, wanneer

men afgaat op enkele toevallig bewaard gebleven stukken, in Schin op Geul in zijn algemeenheid zeker niet waar. Juist in de loop van februari hadden zich een aantal incidenten voorgedaan, die tot inzet hadden de mogelijke terugkeer van de afgezette pastoor. Die gaan we eerst bekijken.

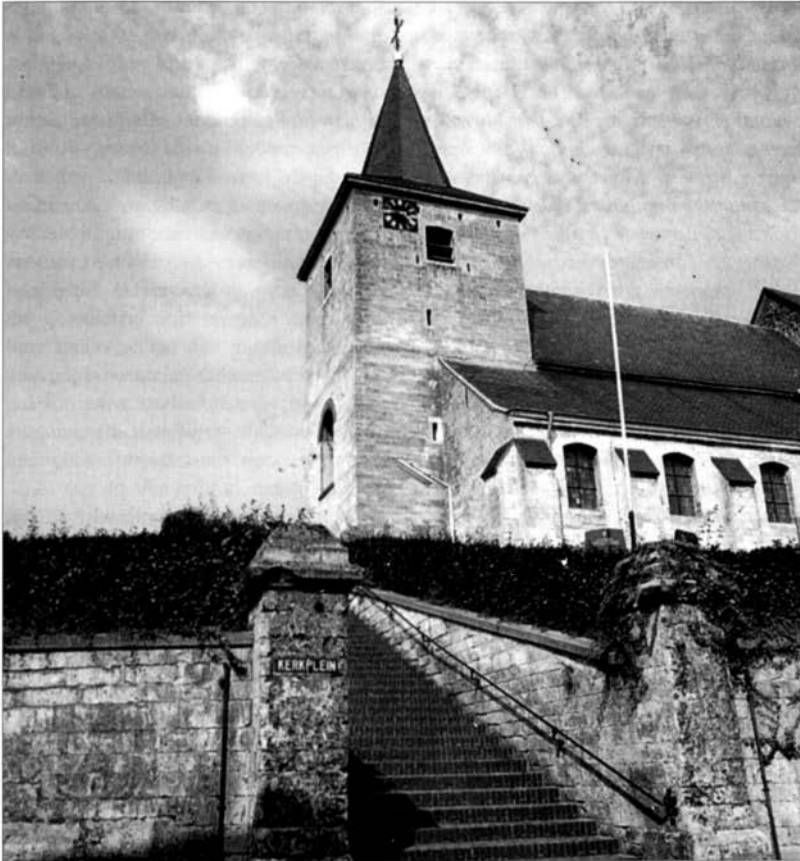
Incidenten in Schin op Geul

Binnen de gemeenschap van deze succursale bleven vele gelovigen het vertrek van Pierre Geerts als een groot verlies beschouwen. Vooral de manier waarop zijn vertrek een pijnlijke afgang was geworden had diepe indruk gemaakt. De daarvoor verantwoordelijk geachte personen werden met de vinger nagewezen. Beschuldigingen over en weer bleven de onderlinge verhoudingen bepalen. Het kwam tot een hele reeks incidenten, toen burgemeester Steijns begin februari op het rond de kerk gelegen kerkhof de kerkgangers toesprak en kerkmeester Nicolas Wijnants als de voornaamste schuldige aan de kaak stelde.¹⁸ Deze zou met zijn geschrijf van veel brieven aan bisschop en prefect de maatregelen tegen Geerts hebben opgeroepen. Het algemeen belang was daarmee grote schade toegebracht. We zijn niet in staat deze aanklacht op zijn waarde te beoordelen, omdat de bewuste brieven niet bewaard zijn gebleven. Wel kennen we de reactie van de aangeklaagde zelf, die op verrassend snelle wijze reageerde op wat hem ter ore was gekomen.¹⁹ Op 16 februari vonden de kerkgangers een door hem opgesteld pamflet aan een van de kerkdeuren, waarin Wijnants zijn lezing gaf van de gebeurtenissen rond het vertrek van Geerts. De beschuldigingen aan zijn adres werden compleet omgekeerd. Het was de burgemeester zelf, die als geen ander verantwoordelijk moest worden gesteld en de schrijver, die met naam en toenaam had ondertekend, bood aan de bewijzen daarvoor op tafel te zullen leggen. We laten de tekst van het bewuste stuk hier in zijn geheel volgen:

Bekentmaeking

onderricht sijnde, dat den mejer Steijns der gemeente Strucht, ons op eene schorkagtige

de terugkeer van de afgezette pastoor

Een gedeelte van de parochiekerk in Schin op Geul. Als voorganger van het huidige gebouw op de kerkheuvel moet een middeleeuws zaalkerkje hebben gefungeerd, waarvan de geschiedenis teruggaat op een schenkingsakte uit de 9de eeuw. Sommige delen van de kerk, evenals de fraaie pastorie uit 1790, werden gebouwd tijdens het pastoraat (1778-1805) van Pierre Geerts. Een en ander werd medegefinancierd door de proosdij van Meerssen, die een grote zeggenschap over de parochie Schin op Geul bezat. (foto: van Leer's, Amsterdam)

maniere heeft zoeken te bekladden in de oeffeninge van ons ampt en officie; alsof dat wij kerckmeesters brieven tot onsen heeren prefect en bisschop geschreeven hadden, tegenstrijdig aen het welsijn van onsen voorheenen pastoor Geerts, en de innerlijcke ruste onser kercke, wij, om voor als nu, met dito meijer van Strucht kort te maeken, versoeken wij ulieden alle oodmoedelijck, christgeloovi-

ge, van vrijelijck tot ons te koomen, om te sien al hetgeene wij geploogen hebben ter oorsaeke van ons ampt en officie. Dat edog aen den meijer van Strucht, wij verseecken het ulieden alle op ons parole van eere, niet sal aenveerden, ten opsigte van sijner ondeugenagtige administratie sijner gemeente Strucht, dat hij nogtans, ingevolge sijn ampt, conscientie en oordeel – soo hij enig

besit – moet of hadde moeten agtervolgen, sonder eenen tweeden of derden, oftewel sig eijgens te hebben durven berijcken tot naedeel van eenen anderen. Dit is voor nu, beminde christenen!, om de waerheit en den vrede binnen onse kercke te handhaeven. Het verdere, wij twijffelen er geensins aen, sal alomme volgen, eensluidens de klaere schikkingen der wetten en de heilsaeme intentiens van sijne majesteijt.

Aldus gedaen en geaffigeert op de tweede kerckduere onser succursaele kercke van Schin op de Gueule den 16 februari 1806.

Wijnants Marguillier.

Dat loog er beslist niet om. Wijnants verklaarde zich nochtans bereid aan ieder die het wenste de nodige toelichting te komen geven. Dat moest dan gebeuren in een lokaal bij Henri Kleijnen op twee uur in de namiddag van de bewuste zondag.²⁰

Of een dergelijke bijeenkomst heeft plaatsgehad valt niet meer te achterhalen. Zeker is dat burgemeester Steijns niet van de partij is geweest. Deze kwam al op 21 februari met een tegenzet. Op die dag kreeg Wijnants een deurwaarder uit Strucht op bezoek, die hem namens de burgemeester een stuk kwam overhandigen met een in het Frans gestelde oproep naar de kantonale rechtbank te

Gulpen. Daar diende hij zich voor het forum van Jean Pierre Vrijthoff te presenteren op de zitting die op dinsdag 25 februari om 10 uur 's morgens zou plaatsvinden ten huize van J.H. Cloesens, nr. 82.²¹ Hij

had zich daar te verantwoorden voor de grove beledigingen, die hij zich aan het adres van een gezagsdrager in functie had gepermitteerd. De aanklacht luidde: "Que le maire de Strucht étoit un coquin pour avoir divulgué, que lui Wynands avoit le plus provoqué la rémotion du

Sieur Geerts de la cure de Schinnen,²² que le dit maire étoit au contraire le dénonciateur". Dat alles was volgens het zeggen van de burgemeester gepaard gegaan met een ontoelaatbare aantasting van zijn eer en goede naam. Daarom eiste hij de formidabele boete van duizend franken, te betalen niet aan hemzelf, maar aan het bureau van de bienfaisance te Gulpen. Aan Wijnants zou vervolgens een spreekverbod opgelegd moeten worden en de verplichting tot openbaarmaking van het te vellen vonnis. Dat zou moeten gebeuren door aanplakking op dezelfde deur, waar ook het geïncrimineerde pamflet had gehangen. Wijnants moest tenslotte ook opkomen voor de kosten van het hele proces.

De gewiekste advocaat dacht op zijn beurt dit proces te ontlopen door al op 22 februari beroep aan te tekenen bij de prefectuur te Maastricht en de nog altijd waarnemend prefect Hennequin²³ te verzoeken de zaak voor zijn forum te brengen.²⁴ Hij had immers gehandeld in zijn kwaliteit van kerkmeester en achtte bijgevolg de verhouding van kerk en staat in het geding en het oordeel over, zoals hij het uitdrukte, "le différent ému entre ces deux administrations" hoorde thuis bij de hoogste gerechtelijke instantie van het departement. Over de zaak zelf luidde zijn oordeel kort en bondig dat de burgemeester geen been had om op te staan, omdat de beschuldigingen aan zijn adres geheel in overeenstemming waren met de ware toedracht der gebeurtenissen.

Het antwoord van de prefectuur kwam verrassend snel. Op 24 februari werd van die kant meegedeeld dat de voorstelling van zaken, als zou een en ander zijn voortgevloeid uit de taak van het instituut dat hij, Wijnants, vertegenwoordigde niet juist was.²⁵ Bovendien werd door de gerechtelijke oproep geen aanslag gepleegd op de hem toekomen-

een in het Frans gestelde oproep

de functie. Deze zou onverlet blijven, ook wanneer het gewone gerecht zijn beloop gelaten zou worden. En in Maastricht was men van oordeel dat dit laatste diende te gebeuren.

Of het proces in welke vorm dan ook voortgang heeft gevonden heb ik niet kunnen achterhalen. Het dossier, waarin ik de hier geanalyseerde documenten aantrof, bevat er geen enkele aanwijzing voor. Ook elders heb ik geen stukken, die uitsluitend konden geven, aangetroffen. Dat is ook hier niet zo belangrijk. We zullen onze aandacht veeleer moeten gaan richten op het functioneren van Penners, die kort na deze onverkwikkelijke gebeurtenissen zijn intrede deed in Schin op Geul. Jammer genoeg staat slechts weinig bronnenmateriaal ter beschikking. De correspondentie van bisschop Zaepffel met zijn trouwe paladijn in Maastricht bevat nauwelijks informatie. De laatste brief, waarin Penners wordt genoemd, is die van 29 maart 1806, waarin slechts enkele formaliteiten rond zijn benoeming voor Schin op Geul. Dan volgen in april nog zes brieven aan het adres van Del-Ruelle, een van 7 mei en tenslotte nog een van 24 oktober 1806. Zij bevatten geen bijzonderheden van enig belang over Penners, terwijl we die juist over deze maanden zo graag ter beschikking gehad zouden hebben. Over heel de periode tot aan Del-Ruelles dood op 30 april 1807 zijn er geen brieven aan hem bewaard gebleven.²⁶ Was hij in ongenade gevallen? Er is niets dat daarop wijst. Hij bleef tot aan zijn dood in functie als commissaire épiscopal. Nochtans was er vóór die tijd al een opvolger in beeld. Dat was Henri Partouns, desservant van de Sint Nicolaas te Maastricht.

Reeds in het begin van 1807 werd hij door het bisdom als adviseur bij het reilen en zeilen van de zielzorg in de omgeving van de stad ingeschakeld. Er zijn

enkele brieven van Zaepffel aan hem uit deze periode bewaard gebleven. Zij zijn gedateerd op 11 februari, 2 en 26 april 1807. In de derde brief wordt Partouns gepolst of hij in geval van overlijden van Del-Ruelle bereid zou zijn de zorg voor de cure van Sint Martinus en het commissariaat op zich te nemen. Op zijn bevestigend antwoord betreffende het commissariaat omschreef de bisschop in een brief van 4 mei 1807, de volmachten die hem werden toevertrouwd.²⁷ Eerst in een volgende brief van 16 mei komen gebeurtenissen in Schin op Geul weer ter sprake. Daaruit blijkt dat het pastoraat van Penners reeds was beëindigd.

Dat heeft dus niet veel langer dan een jaar geduurd. Er staat ons slechts met betrekking tot de laatste tussenliggende maanden informatie ter beschikking over zijn functioneren in Schin op Geul. Die is dan overvloedig aanwezig, maar handelt bijna uitsluitend over de omstandigheden die tot zijn ontslag hebben geleid. Wel kan daaruit de conclusie getrokken worden dat hij van meet af aan heeft moeten werken in een sfeer van animositeit en zelfs vijandigheid tegen zijn persoon. Hij werd min of meer de zondebok die de plaats had ingenomen van de afgezette herder, naar wiens terugkeer velen verlangend hadden uitgezien.

We schreven dan ook eerder in dit tijdschrift: het pastoraat van Penners heeft van het begin af aan in het teken gestaan van het trieste lot van zijn voorganger.²⁸ Natuurlijk had ook Penners zelf zijn voorgeschiedenis. Ook die had haar terugslag op zijn functioneren in Schin op Geul. Er zijn nogal wat aanwijzingen dat Penners het pijnlijk ontslag als pastoor van de Pancratius in Heerlen niet goed heeft kunnen verwerken. Hij

het pastoraat van Penners beëindigd

was er geestelijk door geraakt en daardoor niet meer de energieke man die in Heerlen was opgevallend door zijn krachtig optreden. Of daarbij ook de leeftijd hem parten heeft gespeeld moet ik in het midden laten. Zo oud was hij nu ook weer niet. Toen hij zijn aanstelling kreeg voor Schin op Geul was hij 51 jaar oud. Toch wordt hij hier en daar als een oud man voorgesteld. Daarbij moet men zonder twijfel in rekening brengen dat de normen die toen bij de beoordeling van iemands leeftijd werden aangelegd niet de onze zijn. Waren het tekenen van geestelijke aftakeling die in verschillende berichten over hem in die tijd al opdoken? Er circuleerden immers al klachten, toen hij nog in Heerlen verbleef en zijn kandidatuur voor Schaesberg aan de orde kwam. Zaepffel uitte zich hierover in een brief van 26 oktober 1805 aan Del-Ruelle.²⁹ Hij was dus op de hoogte en had ook de prefect daarover ingelicht. Beiden waren de overtuiging toegedaan

Schaesberg, een belangrijke plaats

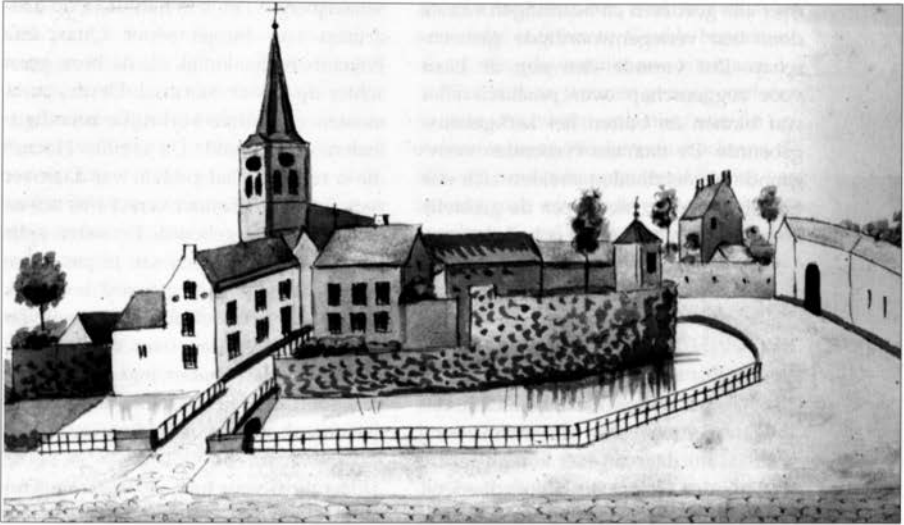
dat Penners niet in aanmerking kon komen voor een zo belangrijke plaats als Schaesberg met tegen de 1800 zielen. Hij zou dikwijls zo afwezig zijn dat hij soms zelfs aan het altaar niet wist waar hij mee bezig was. Het zijn deze dingen die ook in Schin op Geul begonnen op te vallen. Zij kregen in de context van de sfeer aldaar steeds meer reliëf.

De animositeit tegen Penners kwam in alle scherpste tot uiting in de laatste maanden van zijn verblijf in Schin op Geul. Er is een heel dossier bewaard gebleven met stukken over zijn ontslag dat het gevolg is geweest van de vele klachten die over zijn functioneren bij de betreffende instanties werden ingebracht.³⁰ Een groot gedeelte van dit dossier bestaat uit brieven van Nicolas Wijnants, die we in het voorgaande al verschillen-

de malen hebben ontmoet. We beginnen met het analyseren van deze stukken en verbinden er de vraag aan of hij bij het schrijven van zijn vele brieven aan bisschop en prefect woordvoerder is geweest van de gelovige gemeenschap van Schin op Geul dan wel iemand die eerst en vooral zijn eigen belang behartigde.

Wijnants contra Penners, een eenmansactie?

Zeker is dat Wijnants een hoofdrol heeft gespeeld in de affaire rond de persoon van Penners. Hij bestookte met zijn brieven in de eerste plaats prefect Roggieri in Maastricht om hem tot maatregelen tegen Penners te bewegen. In nog geen twee maanden tijd schreef hij niet minder dan vijf brieven, waaronder twee lange tot zeer lange. Zij zijn met een aantal bijbehorende stukken bewaard gebleven in het al eerder genoemde dossier. Op dezelfde manier ging hij ook de bisschop in Luik te lijf. Deze zou zich dan ook bij gelegenheid beklagen over de brievenstroom die maar niet ophield. Jammer genoeg zijn deze stukken niet bewaard gebleven. Ook Del-Ruelle in Maastricht werd regelmatig bij de zaak betrokken en via hem gebeurde dat ook met een aantal informanten in Schin op Geul of Strucht, waaronder de beide burgermeesters.³¹ Wijnants zelf stelde het zo voor alsof hij schreef namens het college van de kerkmeesters. Een enkel stuk is door een collega uit die hoek mede ondertekend. Uit alles blijkt echter dat hij en hij alleen de drijvende kracht was. De eerste aan de prefect geschreven brief dateert van 14 november 1806. Uit de manier waarop de verwickelingen in de succursale beschreven worden blijkt duidelijk dat de frictie tussen Penners en de heren van de kerkfabriek al geruime tijd gaande was. Een grote strijdvraag was of het college al of niet de beschikking

Het oude centrum van Heerlen, rond 1840 getekend door de Maastrichtse heelmeester en tekenaar-schilder Ph.W.J. van Gulpen (1792-1862). Goed zichtbaar zijn nog de resten van het oude Landsfort, met de gracht en de walmuur. In het midden, met zes vensters, de oude pastorie. Pastoor Dionysius Penners weigerde lange tijd de pastorie te verlaten. (Collectie van Gulpen, Gemeentearchief Maastricht)

moest hebben over de sleutels, die toegang verschafte tot kerk en sacristie. Penners was heel beslist van mening dat dit niet het geval was. Nog op 9 november 1806 had hij, staande op het kerkhof, de kerkgangers in die geest toegesproken en het standpunt verkondigd dat de heren niets te vertellen hadden over het pastoraal beleid en de manier waarop de liturgische diensten werden verzorgd.³²

Zo mogelijk even beslist vertegenwoordigden de heren, althans zo betoogde woordvoerder Wijnants, het tegenovergestelde standpunt. De eerste brief draaide dan ook rond het bezit van die bewuste sleutels. Het pleidooi voor een bevestigend antwoord werd ingeleid met de retorische vraag, of aan Penners het recht toekwam hem en zijn collegae de uitoefening van hun functie te belemmeren of onmogelijk te maken. Voor Wijnants was de vraag stellen, haar beantwoorden. Dat deed hij uitvoerig en zeer

omstandig.

Het uitgangspunt vond hij in de consulaire wet van 9 floréal an 11 (29 april 1803) waarmee het instituut van de kerkfabriek in het leven geroepen was.³³ Deze wet zag hij verankerend in de ontwikkeling die de verhouding tussen kerk en staat in de laatste fase van het ancien régime had genomen. Met zijn grote kennis van de jurisprudentie wist hij te verwijzen naar allerlei uitspraken en richtlijnen van de toen nog koninklijke wetscolleges. Daardoor liet hij zich inspireren om de bevoegdheden van het instituut van de kerkfabriek nader te omschrijven. Het behoorde tot zijn vaste overtuiging dat in de napoleontische wet en de daarop later gekomen aanvullingen de meest beslissende stem in het financieel beleid over cure of succursale aan de kerkfabriek was toevertrouwd.

Aan de kerkmeesters kwam bijgevolg, het recht toe het beheer te voeren

over alle goederen en bezittingen van de door hen vertegenwoordigde gemeenschap. Dat vormde dan nog de basis voor zeggenschap over praktisch alles wat binnen en buiten het kerkgebouw gebeurde. De daaraan verbonden verregaande bevoegdheden strekten zich ook uit tot personen; niet alleen de geestelijke bedienaren zelf, maar ook al degenen

sleutels voor kerk en sacristie

die voor de gelovige gemeenschap werkzaam waren. In de brief liet hij het hele kerkelijke bedrijf de revue passeren met het tot in den treure herhaalde refrein dat de financiering daarvan niet kon en mocht

plaatsvinden zonder die bevoegdheden.

Het bezit van de sleutels voor kerk en sacristie had daarin een soort symboolfunctie. De argumentatie voor dit verregaande standpunt verwoordde hij aldus:

"Les clefs font portes des fabriques et des églises, que la loi abandonne aux marquilliers l'administration; qu'un bien ne eut être administré sans qu'on ait les clefs de la maison avec la maison, dont elles sont censées faire partie à l'effet de jouir. Comme par exemple, si c'est un cheval, qu'on loue pour le monter, le locateur doit délivrer le cheval avec son équipage, c'est-à-dire avec la selle, sa bride, sa longe, et le remettre bien ferré. De tout quoi il s'ensuit, qui c'est aux marquilliers d'avoir les clefs de l'église et de la sacristie, auxquels tout le gouvernement de l'église est confié".

Zo simpel was dat. En niemand mocht de kerkmeesters daarin hinderen, zeker niet dat mannetje Penners, zoals hij zich verschillende malen met verachting over hem uitliet. Hij vond echter ook anderen op zijn weg. Dat blijkt uit passages in verschillende van zijn brieven. Onder de succursale van Schin op Geul ressorteerde ook de kluzenaarskapel op de

Schaelsberg.³⁴ Penners had daar, op aandrijven van burgemeester Quax, die Wijnants herhaaldelijk als de boze geest achter de desservant afschilderde, paramenten en andere kerkelijke benodigdheden weggehaald. De familie Hoen,³⁵ die er rechten deed gelden, was daarover zeer onstemd. Zonder verzet was een en ander ook niet gebeurd. Er waren zelfs gendarmes uit Gulpen aan te pas gekomen. Wat er precies gebeurd is heb ik niet kunnen vaststellen. Ik heb geen verdere bijzonderheden over deze goederenroof kunnen vinden, maar volgens de verklaringen van Wijnants hadden de gebeurtenissen het hele dorp in rep en roer gebracht.

Het moet voor hem een zware teleurstelling zijn geweest dat hij er niet in slaagde de zozeer verlangde steun voor zijn zienswijze bij prefect Roggieri te verwerven.³⁶ Verre van dat. De prefect deed veeleer het standpunt van Penners dat hij alleen te beslissen had wat er binnen het kerkgebouw en in veel opzichten ook wat daar buiten gebeurde. De kerkmeesters hadden niets te zeggen over de gang van zaken van strikt kerkelijke aard en dienden zich te beperken tot de louter financiële aangelegenheden, het beheer van gelden en goederen. Hij stelde dan ook Penners in de kwestie van de sleutels in het gelijk.

Wijnants voelde daarmee de grond onder zijn voeten wegzinken en zag zich steeds meer in de verdediging gedrongen, vooral toen hij als onruststoker aan de kaak gesteld ging worden. Geleidelijk aan kwamen dan ook in zijn brieven andere zaken aan de orde, die betrekking hadden op de verzorging van de kerkelijke diensten door Penners. In een brief aan de prefect van 1 december komen voor het eerst de verstrooidheden van Penners op de proppen.³⁷ In de brief van 18 december kwamen ze nog uitvoeriger aan de orde. Voor Roggieri werd

dit in dit vroege stadium de aanleiding zich voor opheldering tot Del-Ruelle te wenden. Hij deed dit in een brief van 8 december. De commissaris maakte zich er per kerende post wat erg gemakkelijk vanaf met op te merken: "Verstrooidheden? Wie zal ze niet wel eens hebben?"³⁸ Hij kon niet vermoeden dat ze in een wat later stadium sterk op de voorgrond zouden komen.

Voor Wijnants zelf kwamen deze zaken ook duidelijk op het tweede plan. Het is niet uitgesloten dat zij in de brieven aan Zaepffel meer reliëf hebben gekregen, maar die brieven kennen wij niet. Wat zijn brieven aan de prefect betreft is de conclusie gerechtvaardigd dat zij bijna exclusief handelden over de bevoegdheden die aan de kerkfabriek moesten worden toegekend. De advocaat-kerkmeester is dus hooguit in geringe mate de woordvoerder geweest van de gelovige gemeenschap in Schin op Geul.

Het pleidooi van de gewone mensen

Er gingen echter ook andere stemmen op, die wél voornamelijk betrekking hadden op het geestelijk beleid van Penners. De manier waarop hij vooringing in het liturgisch dienstwerk vormde een ergernis voor de overgrote meerderheid van de gelovigen. De manier ook, waarop hij zich kweet van het geven van de catechismus aan de schoolkinderen, was een voortdurende bron van ergernis en een voorwerp van zorg voor de toekomst van talloze ouders. Vanwege de manier, waarop hij de mis opdroeg, kwamen er steeds meer die de diensten in de kerk verzuimden of naar elders trokken. Op 14 december 1806 ging er namens de hele gemeenschap een brief met deze berichten naar de bisschop in Luik met een dringend beroep op hem om aan

deze schandalen een eind te maken en een ander in Schin op Geul te benoemen, die op waardiger wijze zou voorgaan.

Het stuk is jammer genoeg verloren gegaan. We weten ook niet, wie de opstellers waren. We kennen nochtans de inhoud, omdat burgemeester Steijns van Strucht zich op 29 december, dus juist veertien dagen later, geroepen voelde een pleidooi van gelijke strekking naar Luik te verzenden. Dit stuk is wél bewaard gebleven.³⁹

Zich bewust aansluitend bij het eerder in naam van zijn gemeentenaren gehouden pleidooi houdt ook hij tot tweemaal toe in de meest dringende bewoordingen een pleidooi om een ander in de beide gemeenten met de zielzorg te belasten. Het zou, zo verzekert hij in een korte notitie aan het eind van zijn brief, het unanieme verlangen zijn, niet alleen van zijn eigen gemeentenaren, maar ook die van de gemeente Schin op Geul, met uitzondering dan van burgemeester Quax aldaar, dat de eerder afgezette desservant, Pierre Geerts, weer de plaats zou komen innemen.

Ik wil ook dit stuk hier in zijn geheel laten volgen om de lezers aldus kennis te doen maken met het beste Frans dat hij kon opbrengen om de algemeen heersende gevoelens onder de aandacht van Zaepffel te brengen en het pleidooi voor de terugkeer van Geerts met zijn gezag van burgemeester te ondersteunen.

*"Schin sur la Gueule, canton de Galope,
29 xbre 1806 Galope,*

Monseigneur!

Au 14 courant, quelques-uns des mes administrés se sont adressés vers vous, tendant à ce que vous daigneriez faire emplacer mon desservant Penners d'un autre, plus digne et

**pleidooi
voor
terugkeer
Geerts**

capable, aiant les qualités réquises pour approcher les autels de notre église; d'un autre, qui sait paître son troupeau, et diriger mes administrés par la voie étroite, qui conduit à leur bonheur, qui est recommandable par ses manières pour administrer entr'eux les saints sacremens de notre église, et célébrer le Saint Sacrifice de la Messe, et ses offices ecclésiastiques suivant la forme préscrite; d'un autre, qui sait selon les devoirs essentielles aux desservans faire, ou expliquer le catéchisme aux enfans, parceque c'est ordinairement les premières sémences, que les enfans reçoivent, d'où dépend leur bonne ou mauvaise conduite dans le reste de la vie.

Et comme mon dit desservant Penners par ses manières et transgressions scandaleuses, qu'il commit différemment dans le Saint Sacrifice de la Messe, et ses autres offices de l'église, ainsi que par sa malefaçon de faire le catéchisme aux enfans, cause dans ma commune des troubles infinis; par l'effet des quelles mes administrés ont une aversion entière de recevoir hors des ses mains les Saints Sacremens, et d'assister à ses Messes etc., que je ne sais plus les tenir dans le lien de la paix, et l'union, contraire aux dispositions textuelles des lois, rendues en cette matière.

Je vous prié, Monseigneur!, à vouloir bien faire dissiper avec toute accélération possible les dissensions et troubles à ce survenus, en nommant à sa place un autre desservant plus digne et capable. Qu'il vous plaise disposer en même tems sur les rémonstrances, que nous avons eu l'honneur de vous faire, tant en particulier, qu'en général, au sujet de la dite poursuite, conformément à votre directo-rium de l'an 1807, ⁴⁰ qui est venu à notre connaissance au 20 courant; vouloir garantir mes administrés contre des pareils troubles de cette nature, et faire procéder à cet égard avec toute promptitude à la conservation, et retablisement de la tranquillité publique, en conformité des nos lois solennelles et con-

firmées par Sa Majesté a son inauguration.

En attendant j'ai l'honneur d'être Steijns maire de Strucht.

Permettez, monseigneur!, de vous encore informer, que tous mes administrés, de même que ceux de Schin sur la Gueule, comme j'ij ai entendu differemment, sont unanimement portés, excepté le maire Quax, pour mon ci-devant desservant P.Geerts, c'est-à-dire, que le general ne se trompe gueres".

Het geestelijk welzijn van de bewoners van Schin op Geul en Strucht kon nauwelijks vromer en overtuigender onder woorden gebracht worden. Er kwam echter geen antwoord. De burgemeester zag zich bijgevolg genoodzaakt, weer omstreeks veertien dagen later, een nieuw pleidooi op te stellen. Op 13 januari 1807 richtte hij zich tot de prefect in Maastricht en een dag later tot de bisschop in Luik.⁴¹ Nu zou hij toch op zijn minst van een van beiden een antwoord kunnen verwachten.

Het pleidooi bij de prefect was kort en krachtig. Het optreden van Penners en van collega Quax, die hem door dik en dun bleef steunen, bracht zoveel onheil over beide gemeenschappen dat er krachtige maatregelen genomen moesten worden om er een eind aan te maken. Hij volstond met deze vaststelling. Het pleidooi bij de bisschop was veel uitvoeriger. In den brede schilderde hij met gebruikmaking van de meest indringende bewoordingen de rampspoed, die zich binnen de succursale aan het voltrekken was. Er bleef maar een oplossing over: de vervanging van desservant Penners door een ander die beter voor zijn taak was berekend en daarvoor over de vereiste begaafdheden beschikte. De tijd drong, want de hele sociale orde stond op het spel.

We gunnen ons opnieuw een blik in het taalgebruik van de burgemeester door hier een gedeelte van dit hartstoch-

je vous prié, Monseigneur

telijk pleidooi te laten volgen. De brief werd ingeleid met de volgende tirade:

“Les désunions criantes et troubles inouis, au lieu de s'éteindre, se rallumant de plus en plus entre mes administrés et les fidèles de ma succursale à Schin sur la Gueule, ne laissant pas d'intéresser la religion et l'ordre social de la paroisse entière, survenus à l'occasion des défauts sacrilèges, qui se rencontrent en la personne de mon desservant Penners, me forcent incessamment de vous réitérer instamment mes justes plaintes, à l'effet de ne pas fouler aux pieds la sainte religion et la dévotion, autrefois si florissante en mon église, et la voir complètement en proie à un tel missionnaire indigne et incapable, qui ne saura jamais attirer, gagner et gouverner ses ouailles par ses messes et services ecclésiastiques, ni administrer dignement les saints sacrements, et ij avoir une grande dévotion; qui ij est le sujet d'un scandale public et de leur damnation, n'ayant pas un caractère certain pour manier les choses saintes.

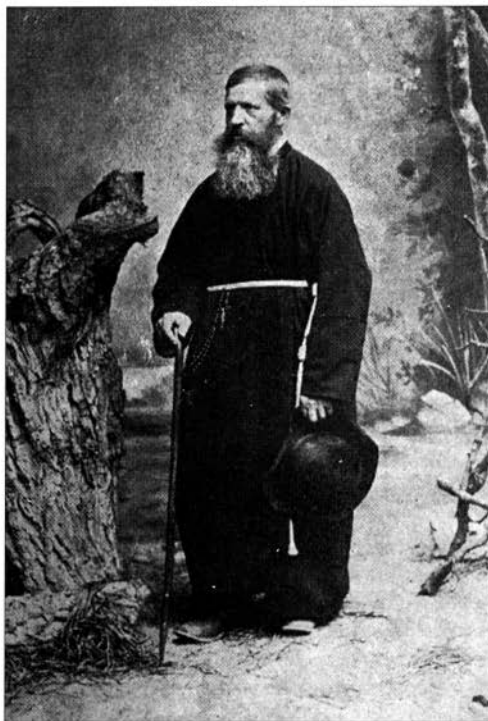
Que cette notoriété et scandale nai de ses propres fautes sacrilèges, qui persévèrent en sa personne, tantôt par une transgression infamante envers les parties essentielles et intégrantes du saint sacrifice de la messe, et offices de l'église, tantôt s'ij comportant comme un bouffon, par là qu'il porte le peuple au mépris de la religion et des choses saintes, de manière qu'on ne peut céler ses défauts par aucune tergiversation, ni les couvrir par aucun prétexte de droit”.

Het kon allemaal bijna niet erger. Met de nodige onderstrepingen in de tekst trachtte hij de aandacht van de bisschop extra te vestigen op de ergste, ontoelaatbare en heiligschennende gedragingen van Penners. Het wekt dan ook geen verbazing dat hij eindigde met een krachtig pleidooi voor de benoeming van een nieuwe desservant. Dat gebeurde aldus:

“Que pour le bien de la religion et la tranquillité de la paroisse entière, vous daignerez nommer avec empressement un autre desservant plus digne et capable en sa place, dont les vertus, la prudence, l'attention et dévotion font l'ornement et la consolation de l'Église. De ne vouloir pas tarder à réaliser nos dites espérances unanimes, pour faire renaître toute la dévotion, autrefois si précieuse dans notre église, et pour assurer solidement le respect dû à la religion et choses saintes, afin qu'elles ne dévient un sujet de raillerie pour les impies, et ij faire rétablir la tranquillité entière, nécessaire à la gloire de Dieu”.

Hij zal het achteraf wel betreurd hebben dat hij niet wat omstandiger ook de prefect over de misdragingen van Penners had ingelicht. Deze zou er in een wat later stadium blijk van geven dat hij de brief van Steijns simpelweg was vergeten of onvoldoende in de beoordeling van de zaak had betrokken. Het effect ervan werd volledig teniet gedaan. Dat gebeurde onder indruk van een interventie die uitging van uitgerekend burgemeester Quax, die door zijn collega van Strucht zo duidelijk in een uitzonderingspositie was geplaatst. Op 31 januari 1807 richtte namelijk ook Quax zich tot Roggieri.⁴² Hij bracht deze in herinnering dat ongeveer een jaar geleden de toen waarnemend prefect hem bij de installatie van Penners op het hart had gedrukt zich volledig in te zetten voor de acceptatie van de desservant door de gemeenschap. Hij had dat gedaan en was daarin geslaagd. Nu hem ter ore was gekomen dat er op de prefectuur klachten over het functioneren van Penners waren binnengekomen schreef hij die exclusief op rekening van kerkmeester Wijnants. Diens optreden was grievend en Penners

de misdragingen van Penners

Hendrik Weerts (1827-1889), pater Franciscaan, was van 1860 tot 1866 en 1870 tot 1889 heremiet in de kluis op de Schaelsberg, parochie Schin op Geul. Weerts vocht van 1866 tot 1869 als pauselijk zouaaf voor de Kerkelijke Staat in Italië. Hij gold als een voorbeeldig kluisenaar. Hij overleed in zijn leunstoel in de kluis. Zijn begrafenis werd een ware triomftocht. (uit: Ad. Welters, Kluisenaars in Limburg. Heerlen 1950)

leed er zwaar on-der. Dat manifesteerde zich in zijn ver-strooidheden. Voor zover hij kon nagaan was de gemeenschap ronduit tevreden. Mochten er dan toch klachten van anderen bij de prefect binnenkomen, dan vernam hij graag van wie die kwamen. Dan kon hij nagaan wat de betekenis ervan was en dienovereenkomstig de prefect ervan op de hoogte brengen.

Hij slaagde volledig in zijn opzet. Door zijn brief werd bij Roggieri de

indruk gewekt als zou de geruchtmakende kerkmeester enkel en alleen verantwoordelijk zijn voor de onrust onder de inwoners van Schin op Geul en Strucht. Het zou dus voldoende zijn de man daarvoor te straffen. Hij liep al met het plan rond hem als kerkmeester te ontslaan en een ander in zijn plaats te benoemen. Hij voerde dit voornemen echter niet uit, omdat het verder rustig bleef, hetgeen bij hem de indruk wekte dat het ergste voorbij was.

Hij werd uit die droom gewekt, toen de bisschop hem in een brief van 19 februari op de hoogte bracht van de klachten die bij hem waren binnengekomen.⁴³ Hij berichtte zelfs dat Wijnants zich inmiddels – kennelijk wegens het uitblijven van enige reactie – tot de minister van eredienst in Parijs⁴⁴ had gewend om daar zijn gelijk te halen en de vervanging van Penners door te drukken. Zaepffel had van zijn kant al besloten daartoe over te gaan,⁴⁵ toen hij een brief ontving van de burgemeester van de plaats. Hij noemde hem niet, deelde zelfs mee dat hij de man niet kende. Het moet echter Quax geweest zijn, want de inhoud van de bewuste brief was geheel conform de brief aan Roggieri. Quax had ook de bisschop de verzekering gegeven dat de gemeenschap helemaal geen klachten had over het functioneren van Penners. Men was zelfs zeer tevreden over hem.

Zaepffel zag zich bijgevolg tussen twee uitersten geplaatst. Hij stond voor een dilemma en wist niet meer wat hem te doen stond. Hij deed daarom een beroep op Roggieri en legde het lot van de omstrede priester bij de prefect neer. Welke beslissing die ook in de gegeven omstandigheden zou aanbevelen, hij zou zich daaraan houden. Probeer dus te achterhalen, zo luidde zijn advies aan de prefect, hoe men nu werkelijk denkt over Penners. Letterlijk heette het: “Des infor-

mations venant de votre part me décideront sur le parti que j'ai à prendre relativement à ce desservant".

De beslissing over het lot van Penners lag daarmee zo goed als geheel in handen van de prefect. Daarom laten we hier de volledige tekst volgen van de brief van 5 maart 1807, waarmee Roggieri het resultaat van zijn onderzoek aan Zaepffel meedeelde en zijn standpunt over de te nemen maatregelen bekend maakte.⁴⁶

M. L'Evêque,

Vous me faites l'honneur de me consulter au sujet du Sieur Penners desservant de la succursale de Schin sur Gueule et me demandez quelle est l'opinion des habitans sur le compte de ce desservant. J'ignore jusqu'à quel point le Sieur Penners réunit les suffrages de ses paroissiens, leurs affections et leur satisfaction, mais ce qu'il y a de certain c'est qu'il ne m'en est parvenu aucune plainte autre que celle que m'en a adressé le nommé Wynants l'un des administrateurs de la fabrique de cette église. Et comme ces plaintes procédaient plutôt d'une irritation contre le Sieur Penners qui a juste titre n'a pas voulu déférer ni se soumettre à des obligations que le marguillier Wynants voulait lui imposer quant au régime intérieur de l'église, je n'ai tenu aucun compte de ces plaintes et j'ai rapelé (sic) par diverses lettres ces administrateurs au véritable exercice de leurs fonctions. Le Sieur Wynants n'ayant pas trouvé à remplir ces vues de vengeance ici, se sera sans doute servi de toutes autres voies auprès de vous, peut-être de celle de la calomnie contre le Sieur Penners. ⁴⁷ Son esprit inquiet et turbulent l'aura engagé à en référer à Son Excellence dans l'espérance de vous forcer la main dans l'exécution de ses projets de haine.

Cette conduite au reste ne justifie trop le caractère du nommé Wynants depuis longtemps et en fait sentir toute la turbulence dans ses environs et il y exerce malheureuse-

ment une influence que lui donne certains moyens d'aisance ainsi que le titre de licence en droit.

Je me suis proposé, lors de ses réclamations opiniâtres de le remplacer dans ses fonctions afin de lui ôter tout moyen ou tout prétexte de troubler la paix et la tranquillité de cette commune, mais ce parti a été ajourné parceque j'avais pris son silence comme un signe du rétablissement de l'harmonie, mais comme j'en avais conjecturé, d'après votre lettre, qu'il s'en faut bien que les choses soient à ce terme, je vais exécuter mon projet en révoquant sa nomination, et peut-être que ce sera trancher le mal dans sa racine. Vous pourriez de votre côté, Mr. l'Evêque, faire observer particulièrement Mr Penners par un ecclésiastique digne de votre confiance. ⁴⁸ Par ce moyen, s'il y a vraiment lieu à ne point le continuer dans ses fonctions, sa révocation ne serait pas l'ouvrage de la calomnie et des passions haineuses du nommé Wynants. J'observe que l'ancien état de l'effectuation du Sr Penners rend singulièrement délicat le choix que vous ferez de l'observateur.

J'ai l'honneur d'être avec une parfaite amour

Roggieri

De brief vormt duidelijk vooral een standpuntbepaling ten aanzien van Wijnants. De prefect bleef bij zijn overtuiging dat deze verantwoordelijk was voor al de onrust die in Schin op Geul was ontstaan. Zeer beslist luidde dan ook nu het oordeel dat hij uit zijn functie verwijderd moest worden. Tussen de regels door verneemt men dat hij het eens was met Penners in diens opstelling tegenover de kerkmeester. De desservant had terecht een verregaande invloed van het kerkbestuur op het hele beleid in de succursale afgewezen. De gang van zaken binnen het kerkgebouw en alles wat er mee samenhang diende buiten de bemoeienis van dit college te blijven. In die geest had de prefect zich in een eer-

der stadium al aan het adres van de kerkmeesters uitgelaten.

Natuurlijk had Roggieri ook ten aanzien van Penners een standpunt. Daar was hij trouwens om gevraagd. Hij speelde de bal echter wijselijk terug naar de bisschop. Die moest zelf maar iemand de opdracht geven de gedragingen van Penners te observeren. Dit zou geen gemakkelijke taak zijn, want zoveel had de prefect wel uit de voorgeschiedenis van Penners begrepen dat er voorzichtig opgetreden moest worden. Al met al maakte de brief duidelijk dat het ogenblik van handelen was aangebroken.

Maatregelen tegen Wijnants en Penners en de benoeming van een nieuwe desservant

Voorzover het Wijnants betrof draalde Roggieri geen ogenblik. Nog diezelfde 5 maart 1807 ging een ontslagbrief de deur uit. Reeds de volgende dag stond vast dat er twee kandidaten waren voor de opvolging. Het waren, afgaande op hun namen, twee telgen uit een en dezelfde familie: Jean Pierre Jacobs en Jean Mathieu Jacobs.⁴⁹ Zij waren allebei landbouwers en beiden hadden een gezin. Op 12 maart volgde de benoeming van

de benoeming van Jean Pierre

Jean Pierre. Welke precies zijn kwaliteiten zijn geweest is niet duidelijk, maar al op korte termijn kon Zaepffel berichten dat de toestand in Schin op Geul sinds de verwijdering van Wijnants aanzienlijk was opgeklaard. Dat gebeurde in een brief van 30 april 1807 aan prefect Roggieri.⁵⁰

Uit dezelfde brief valt op te maken dat de bisschop ten aanzien van Penners nog in tweestrijd verkeerde. Toch moet omstreeks deze datum de beslissing over zijn ontslag gevallen zijn. Omtrent de

motivering daarvan tasten we in het duister. Het al eerder gesignaleerde gebrek aan bronnen wreekt zich hier in het bijzonder. Juist in deze maanden voltrok zich immers de opvolging van Del-Ruelle als commissaris van de bisschop.⁵¹ Hebben de adviezen van Henri Partouns, die in de eerste maanden van het jaar al enkele malen werd geconsulteerd, de doorslag gegeven? We weten het niet. Zeker is wel dat de nieuwe commissaris een rol heeft gespeeld in de regeling van de opvolging van Penners.

Deze werd op 16 juni 1807 afgesloten met de benoeming van Mathias Schweitzer tot desservant van Schin op Geul.⁵² Daar was wel het een en ander aan voorafgegaan. Hij was beslist niet de meest voor de hand liggende kandidaat geweest. Enkele bijzonderheden over de gang van zaken in Schin op Geul na het ontslag van Penners vernemen we in een tweetal brieven van 8 en 16 mei van Zaepffel aan Partouns.⁵³ In de eerste brief is al sprake van de opvolging. We mogen dus aannemen dat Penners toen al weg was uit Schin op Geul en was teruggekeerd naar Heerlen. Van elders weten we dat hij bij particulieren zijn intrek nam. Zijn vertrek had nog een nasleep die in de tweede brief ter sprake komt. Er vond een ernstige diefstal in de kerk plaats. Het tabernakel werd opengebroken, gewijd vaatwerk ontvreemd en hosties vond men op de grond neergesmeten. Bovendien was er in het kerkgebouw schade aangericht.

Het verband tussen het vertrek van Penners en de gepleegde diefstal werd door Zaepffel in de brief gelegd. Hij zocht kennelijk de dader of daders in de kringen van vijanden van Penners. Die voerde hij immers aan ter verklaring van het door hem zeer betreunde misdrijf. Wat hij daarmee bedoelde is mij niet duidelijk.⁵⁴ We ontleen er slechts de voorzichtige conclusie aan dat Penners niet

meer in Schin op Geul was.

In de eerste brief duikt ook de naam op van een zekere Pluijmackers als kandidaat voor de succursale. Het is vermoedelijk de al eerder genoemde man, waarmee Penners in Heerlen in de clinch had gelegen.⁵⁵ Partouns had de aandacht op hem gevestigd en was met hem in bespreking gekomen over de opvolging in Schin op Geul. Mocht hij aannemen, zo luidt de instructie van Zaepffel aan zijn commissaris, zorg er dan voor hem een examen af te nemen; laat mij bovendien weten of hij in een of andere vorm al een pensioen geniet en regel verder de formaliteiten rond zijn officiële aanstelling. Zoveel perspectief was er dus al op dat ogenblik.

De aanstelling ging om een of andere niet te achterhalen reden niet door, want in de tweede brief is sprake van de kandidatuur van Louis Nicolaj.⁵⁶ Ook hem kwamen we al eerder tegen. Hij was met de pastoor van de Pancratius in Heerlen, Henri Cleven, in een uitzichtloos conflict verwickeld over verschillende geldkwesties en daarom zou zijn verplaatsing uit Heerlen een uitkomst zijn. Ook deze mogelijkheid sprong af op een weigering van de kandidaat. De achtergrond daarvan is nu wél bekend. Nicolaj vond de te verwachten inkomsten van de succursale van Schin op Geul veel te laag en dacht daarvan niet te kunnen rondkomen. Hij wenste zich bovendien niet in het wespennest van die plaats te steken. Men kan zich afvragen of hij mogelijk door contact met Penners tot deze vooringenomenheid gekomen is. In een brief aan Partouns van 5 juni reageerde Zaepffel met de ontboezeming dat hij niet iedereen naar zijn eigen smaak en voorkeur kon bedienen.⁵⁷

Even nog viel de naam van een zekere Driesmans en opnieuw van Godfried Gillissen.⁵⁸ Van de eerste weten we geen

nadere bijzonderheden, van de tweede dat zijn officiële benoeming voor Schin op Geul op verzet van de prefectuur zou stuiten en hij voor Gorssum geschikter voorkwam. Tenslotte kwam Mathias Schweitzer op de proppen. Zijn kandidatuur was al eerder ter sprake gebracht, maar toen gold tegen zijn verplaatsing het bezwaar dat hij als Duitser het idioom van Schin op Geul onvoldoende zou kunnen beheersen. Een wat vreemde redenering, want hij was wel werkzaam geweest in Wijlre en was van daar naar Vijlen verplaatst. Voor die plaats was het bezwaar op geen enkele manier geopperd.

Hij moet wel geen gemakkelijk heerschap zijn geweest, want op beide plaatsen had hij moeilijkheden veroorzaakt. In Vijlen was hij zelfs zoveel als afgezet.⁵⁹ Hij zal ook wel niet de meest aangewezen man zijn geweest voor het roerige Schin op Geul. Niettemin werd hij daar op 16 juni 1807 benoemd. In een brief van Zaepffel van 18 juni kreeg Partouns een aantal instructies over hoe hij met hem moest handelen.⁶⁰ Hij diende goed te weten dat hij zijn benoeming aan de voorspraak van Partouns te danken had. Had deze er niet op aangedrongen, dan zou de bisschop er zeker niet toe zijn overgegaan. Partouns moest hem dat goed onder ogen brengen. Naar het oordeel van de bisschop zou die wetenschap het gezag van de commissaris bij de bewuste priester versterken. Deze moest hem ook ernstig op het hart drukken dat hij zich in Schin op Geul beter behoorde te gedragen dan in Vijlen. Het was werkelijk de laatste kans die Zaepffel hem te bieden had.

Het is hier niet de plaats om nader in te gaan op het pastoraat van Schweitzer. Hij heeft het in ieder geval tot aan zijn

geen
gemakkelijk
heerschap

dood op 5 juli 1817 in Schin op Geul uitgehouden en dat was heel wat langer dan zijn onmiddellijke voorganger.⁶¹ De omstandigheden waaronder diens optreden in Schin op Geul verliep waren van dien aard dat we dit opstel presenteren onder de titel van een mislukt pasto-

raat. Nu we daarop voldoende zicht gekregen hebben kunnen we gevoeglijk het opstel hier beëindigen. In een soort nabeschouwing of epiloog zullen we nog enkele notities bijeen brengen over priesters Geerts en Penners die in deze twee artikelen de hoofdpersonen waren.

In deze noten wordt onder andere verwezen naar literatuur die in het eerste deel van deze artikelenreeks, afgedrukt in aflevering 1 van deze jaargang, voluit wordt geciteerd. De geïnteresseerde lezer verwijzen wij naar dat artikel.

1. A. Minke noemt hem in zijn boek over bisschop Zaepffel David, (a.w., 448). Ook de tweede opvolger van Penners, Paulus Joseph Vincken (1817-1825) heeft moeite met zijn voornaam en noemt hem in zijn registers enkele malen Dominicus.
2. L. Vanderryst, Mandements, lettres pastorales, circulaires et autres documents publiés dans le diocèse de Liège depuis le Concordat de 1801 jusqu'en 1830, t.I, (Luik 1851) 276-305; Minke, a.w., 444-473 heeft het van kanttekeningen en aanvullingen voorzien.
3. Minke, a.w., 449.
4. Minke, a.w., 448.
5. Bedoeld zijn hier de brieven uit de correspondentie, die bisschop Zaepffel voerde met deze pastoor van de Sint Martinus te Wijk-Maastricht; zie daarvoor mijn uitvoerige beschrijving in: Een bundel correspondentie uit de nalatenschap van twee Maastrichtse pastoors: Pascal-Louis Del-Ruelle en Henri Partouns, in: PSHAL 115 (1979), 365-408.
6. Zie hiervoor mijn bijdrage over Pierre Geerts in: LvH 46 (1996), 15-36.
7. Minke, a.w., 447.
8. Minke, a.w., 449, 451.
9. Volgens een brief van dezelfde van 2 januari 1806 verbleef hij toen bij zijn broer in Margraten; zie voor beide brieven het brievenboek van Del-Ruelle in: GAM, Officialaat/comm.épisc., inv.nr 18.
10. De burgemeesters van Schin op Geul en Strucht zouden zich met een schrijven van 12 februari 1806 beijveren om hem het honorarium te doen toekomen voor de maand, waarin hij de diensten in Schin op Geul had waargenomen, RALM, FA inv.nr. 2084.
11. Over diens benoeming zie mijn: 'Beschouwingen rond de aanstelling en beëdiging van de eerste kantonpriesters in het bisdom Luik na de afsluiting van het concordat van 1801, in het bijzonder in het departement van de Nedermaas' in: PSHAL 115 (1979) 448-451.
12. Binnenkort verschijnt hierover een uitvoerig artikel: 'Verhoudingen tussen rooms en protestants in Heerlen gedurende de Franse tijd: rumoer om het simultaneum en de pastoriewoningen' in: Bundel voor Louis Augustus (1996).
13. PSHAL 115 (1979) 450.
14. Zij zijn alle te volgen in de correspondentie van bisschop Zaepffel en pastoor Del-Ruelle.
15. Enkele officiële stukken betreffende zijn benoeming werden opgenomen in een brievenboek van Del-Ruelle in: GAM, Archief officialaat/commiss.episc., inv.nr 18, onder nr 109. Volgens de minuut van een schrijven van 14 maart 1806 werd Penners op 12 maart door Del-Ruelle vergezeld om ten overstaan van de prefect beëdigd te worden en op 13 maart werd hij in Schin op Geul geïnstalleerd 'nemine contradicente'. De officiële stukken uit Parijs kwamen volgens een mededeling in het brievenboek van Del-Ruelle eerst op 27 mei binnen. Het honorarium werd vanaf 20 maart berekend.
16. Enkele stukken daarover in: RALM, FA inv.nr 2085.
17. GAM, Archief officialaat/commiss.episc., inv.nr 11.
18. Volgens het Heemkundebled van Schin op Geul, nr 5, mei 1994, 10 was hij de zoon van de uit St.Maartensvoeren afkomstige landbouwer Houbert Wijnants en wordt hij als 32-jarige gepresenteerd als 'homme de loi'.
19. Bedoelde aanklacht ontlene we aan de hier onderstaande reactie, waarvan de tekst met een door Wijnants zelf vervaardigde vertaling bewaard is gebleven in een bundel stukken over deze affaire in: RALM, FA inv.nr 2084. Daarbij ook enkele stukken van de kerkmeesters van Schin op Geul, waaronder Wijnants,

- met pleidooien voor de terugkeer van Geerts. Het ongefundeerde van de aanklacht van Burgemeester Steijns lijkt daarmee duidelijk.
20. Dit lokaal wordt in het bewaard gebleven stuk niet genoemd. Dat gebeurt echter wel in de reactie van de tegenpartij. Vermoedelijk werd daarvan ook in het origineel melding gemaakt.
 21. De dagvaarding bevindt zich onder de in de noot 19 genoemde stukken.
 22. Schin op Geul is daarmee kennelijk bedoeld.
 23. Volgens mededeling van Del-Ruelle was de nieuwe prefect Jean Baptiste Roggeri die op 31 januari 1806 werd benoemd, eerst in mei van dat jaar op zijn post; Hardenberg, Inventaris der archieven van het Arrondissement Maastricht en van het departement van de Nedermaas, (Den Haag 1940), LXXXII-LXXXIII.
 24. RALM, FA inv. nr 2084.
 25. T.a.p.
 26. Over deze lacune in de documentatie: PSHAL 115 (1979) 392 vv.; daar ook bijzonderheden over de correspondentie van Zaepffel en Partoums.
 27. Antoine Dominique Malchair werd de opvolger van Del-Ruelle als pastoor van de Sint Martinus; enkele bijzonderheden over hem in: PSHAL 115 (1979), 396 en noot 81.
 28. LvH
 29. GAM, Officialaat/commiss.épisc., inv.nr 11.
 30. RALM, FA inv.nr 2085.
 31. Respectievelijk Jean Quax van Schin op Geul en Pierre Steijns van Strucht.
 32. Wijnants zou bij herhaling in zijn brieven op dit incident terugkomen.
 33. Minke, a.w., 327; hij beschrijft nauwkeurig wat hij noemt: 'La difficile renaissance des fabriques d'église, 327-338. De voorvallen in Schin op Geul manifesteren deze moeilijke wedergeboorte allerduidelijkst.
 34. J.G.M. Notten, De kluis op de Schaelsberg, (Valkenburg 1976).
 35. Deze woonde in Oud-Valkenburg; zie: Overzicht inwoners Oud Valkenburg in 1796, in Heemkundeblad Schin op Geul, nr 3, mei 1993. Voor een genealogie van de familie: K.J.Th. Janssen de Limpens, 'Geschiedenis der heerlijkheid Oud-Valkenburg', in: PSHAL 102 (1956), 55-92.
 36. Enkele van diens brieven in het genoemde dossier, RALM, FA inv. nr 2084.
 37. T.a.p.
 38. Brief van 9 december 1807. Letterlijk schreef hij over de ingebrachte klachten: 'Qui ne se réduisent qu'à certaines distractions pendant l'office divin, et qui n'en a pas!'.
 39. Het stuk trof ik aan in: GA Valkenburg, Archief Strucht, inv. nr. 121.
 40. Een dergelijk Directorium is mij onbekend.
 41. Beide stukken bevinden zich eveneens in het Archief Strucht, inv.nr 121.
 42. RALM, FA inv.nr 2084.
 43. T.a.p.
 44. Jean Portalis was vanaf de inwerkingtreding van het concordaat tot aan zijn dood in september 1807 minister van erediens.
 45. Uit het brievenboek van Del-Ruelle wordt duidelijk, dat de beslissing over vervanging van Penners al in december 1806 was gevallen, maar toen werd aangehouden; GAM, Archief officialaat/commiss. épisc., inv. nr 18.
 46. RALM, FA inv. nr 2084.
 47. Inderdaad een stroom van brieven ging uit naar Luik. Bij gelegenheid beklaagde Zaepffel zich dat hij om de drie, vier dagen ellenlange brieven te verwerken kreeg.
 48. Een middel dat ook bij Pierre Geerts was gebruikt. Del-Ruelle had toen deze opdracht waargenomen.
 49. Zie: 'Wie woonde waar?' in Heemkundeblad Schin op Geul, nr 4, nov. 1993, onder de nrs. 6 en 7.
 50. RALM, FA inv.nr. 2084.
 51. Zie hiervoor onder noot 26.
 52. Volgens bericht van Zaepffel op 18 juni aan Partoums, GAM, Archief officialaat/commiss.épisc., inv.nr 19.
 53. Beide brieven bevinden zich in genoemd inv.nr. 19.
 54. Hij suggereerde zelfs dat de ontvreemde goederen in de veranderde omstandigheden misschien weer boven water zouden komen.
 55. Zie over deze botsing mijn artikel: 'De benoeming van Dionysius Penners tot pastoor van de Sint Pancratius in Heerlen in 1792' in: LvH 32 (1982) 1-15 passim.
 56. Hij was toen kapelaan in Heerlen.
 57. GAM, Arch.officialaat/commiss.épisc., inv.nr. 19.
 58. Zie hiervoor.
 59. Daar was hij al op 27 februari 1807 vervangen door Jean Henri Wolff, Minke, a.w., 449.
 60. Zie noot 52.
 61. F. Weusten, 'Pastoors in de parochie Schin op Geul' in: Heemkundeblad Schin op Geul, nr 6, november 1994, 18-22.

Th. SNIEKERS

VAKANTIE-APPARTEMENTEN IN DE St. GILLISHOF TE BOCHOLTZ

Tot voor enige jaren keek men in Bocholtz vreemd op als toeristen naar de St. Gillishof vroegen. De hoeve aan de Zandberg stond in de volksmond bekend als 'Op d'r Samerich'. De familie Senden ging zes jaar geleden de oorspronkelijke naam 'St. Gillishoff' gebruiken toen ze in een deel van de hoeve vier vakantieappartementen onderbracht. "In 1320 kwam de St. Gillishoff voor het eerst voor in een officiële akte", zegt Jan Senden uit Bocholtz. "De hoeve werd toen door de heer Van Bongard met de Egidiuskapel in Aken overgedragen aan de Duitse Ridderorde". In 1796 confisceerden de Fransen de hoeve omdat het kerkelijk bezit was. De voorvaders van Senden konden de hoeve in 1804 van de Franse overheid kopen. Bij de op de Monumentenlijst geplaatste hoeve hoort nu nog 24 hectare landbouwgrond. Jan

Senden werkt er als landbouwer, maar een opvolger is er niet.

Verbouwing en restauratie

Momenteel voert de familie Senden een door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg goedgekeurd restauratieplan uit. Het is opgesteld door architect Jos Hamers van architectenbureau Mertens in Hoensbroek. In de linkervleugel van de hoeve moesten nog eens in totaal tien ruime vakantie-appartementen komen.

Maar de Sendens werken al ruim twintig jaar aan de St. Gillishof. In 1968 werd de gehele voorzijde gerestaureerd. Het aantal kamers werd van 23 tot 15 teruggebracht. Het werd vorig jaar in twee woongedeelten gesplitst. In één daarvan woont nu Jan Senden, in het andere dochter Jacqueline Schwanen-

Het in 1968 gerestaureerde voorgeeelte van de St. Gillishof.

Een kijkje op de oude binnenplaats.

Senden en haar gezin. Samen voeren zij de huidige restauratie uit.

In de voorzijde kwam in 1976 al een appartement. In de rechtervleugel en in een stuk van de achterzijde, ooit in gebruik als schuur en paardestal, werden enkele jaren geleden al vier vakantiewoningen gerealiseerd. Daarna was het de beurt aan de linkervleugel. Een deel daarvan, gelegen aan de huidige binnenplaats, behoort met de voorzijde tot het oudste gedeelte van de hoeve. De resterende delen werden later gebouwd. De linkervleugel was tot voor enige jaren in gebruik als koestal. Nu moesten ook hier appartementen komen. De vier woningen in het oudste gedeelte van de linkervleugel waren in april gereed. Het zijn ruime woningen, op iedere verdieping twee. "Aan de binnenplaats moest van Monumentenzorg het uiterlijk zo-

veel mogelijk bewaard blijven", zegt Jacqueline Schwanen. "Er mochten niet meer dan drie deuren komen, het oorspronkelijke aantal ingangen. De ramen moesten terugliggen, zodat je de houten kozijnen van buitenaf haast niet kunt zien".

Binnenkant

Maar ook aan de binnenkant laat de familie oude materialen terugkomen. De eeuwenoude balken en muren worden niet weggemoffeld, maar blijven waar mogelijk gewoon zichtbaar. Het achterste stuk van de linkervleugel bijvoorbeeld werd pas in 1970 bijgebouwd, en de oude muren midden in het appartement zijn goed zichtbaar. Monumentenzorg had het bijbouwsel graag zien verdwijnen, maar dat wilde de familie niet.

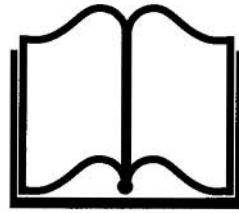
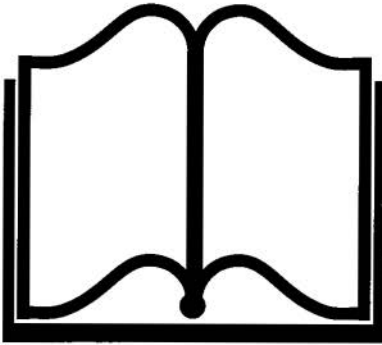
Het werd voor de restauratie wel afgebroken, maar vervolgens opnieuw opgebouwd. Aan de buitenkant bestaat de wand vrijwel geheel uit glas. Het dak, met oude pannen, loopt door over het oude en nieuwe gedeelte.

De familie Schwanen-Senden heeft een klein stuk van de gerestaureerde vleugel bij de eigen woning getrokken. Het achterste stuk van de linkervleugel, die buiten de binnenplaats ligt, werd pas in 1844 gebouwd. Ook dit deel van de hoeve, waar zes appartementen komen, valt onder de Monumentenwet. Deze

oude koestal is deels gebouwd in de trant van de Limburgse vakwerkhuisen. De familie wil dit gedeelte van de restauratie pas oppakken als het toeristen-seizoen achter de rug is.

Tot slot een aardigheidje: van Monumentenzorg mocht een eeuwenoude houten deur, die van het woongedeelte van de Sendens toegang geeft tot de binnenplaats, niet verdwijnen. Volgens Jan Senden stamt de massieve deur nog uit de tijd van de Bokkerijders. Ongewenste gasten moesten letterlijk buiten de deur worden gehouden!

SIGNALEMENT

P.A. van den Baar

**Priester in Limburg op het
breukvlak van de tijd
Dr. Frans Hennissen 1926-1984**

Gulpen 1995 (uitgave Stichting vrienden van Frans Hennissen), ISBN 90 90008 472 X, 256 blz.; prijs f 34,95.

Vóór de tweede wereldoorlog werd in het bisdom Roermond af en toe een van de pas gewijde priesters aangewezen om de kerkelijke studie voort te zetten. Dat gebeurde wanneer er een opvolger moest komen voor een professor aan de filosofische afdeling te Rolduc of aan het groot-seminarie te Roermond. Na de oorlog echter kregen meer jonge priesters de opdracht een extra studie te maken, niet met het oog op het onderwijs, maar opdat er in het pastorale veld – in de eerste-lijnszielzorg – gespecialiseerde krachten zouden zijn, die hun collega's met deskundige adviezen ter zijde konden staan.

Zo werd Frans Hennissen in 1951 aangewezen om dogmatische theologie te studeren in Rome (1951-1953) en in

Nijmegen (1953-1954). In mei 1955 promoveerde hij aan het Angelicum te Rome tot doctor in de theologie. Voor het pastorale werk werd hij in juli 1956 benoemd te Heerlen als kapelaan van de Sint-Anna-parochie (Bekkerveld), tevens als godsdienstleraar aan de nabijgelegen HTS, waar hij ook als moderator van de studenten zou fungeren. Na bijna tien jaar werd hij in januari 1966 benoemd tot deken en pastoor te Gulpen. Daar overleed hij plotseling op 23 maart 1984 aan het begin van een kerkbestuursvergadering.

Rond de scherpzinnige en strijdbare figuur van Frans Hennissen beschrijft Dr. Van den Baar de veelbelovende ontwikkelingen binnen de wereldkerk en speciaal in het bisdom Roermond; hoe men hier op zoek was naar een democratisering van het kerkelijk bestuur en naar een andere aanpak in de zielzorg, waarbij ook de niet-gewijde gelovigen een ruime plaats zouden krijgen. Een ontwikkeling die door Rome werd afgesneden, toen in januari 1972 Dr. J. Gijsen tot bisschop werd benoemd. Deze bracht het beleid op een niets en niemand ontziende wijze op een andere koers.

Deze biografie van Hennissen is daarmee een boeiend overzicht van de recente geschiedenis van het bisdom Roermond geworden. Met Hennissen heeft de auteur de gebeurtenissen van dichtbij meegemaakt en ze hier uitvoerig beschreven. Het is eigenlijk jammer dat het historische verhaal met de dood van de

deken eindigt.

Een enkele keer deelt de auteur iets mee uit het verre verleden, onder andere over de Franse bezetting van de Landen van Overmaas onder Lodewijk XIV, van 1672-1678, die eindigde met de Vrede van Nijmegen in 1678. Abusievelijk wordt hier tweemaal het jaartal 1687 vermeld (p. 84). De bewoners van Rolduc, Augustijner koorheren, werden niet in 1804, maar reeds in december 1796 door de Franse revolutionairen gedwongen de abdij te verlaten (p.9).

L. Augustus

Jos M.M. Krüll

Verkorte bibliografie van historische publicaties over oostelijk Zuid-Limburg

Heerlen 1996. 103 blz. Publicatie Reeks Stadsarchief Heerlen. Verkrijgbaar op het Stadsarchief Heerlen, f7.50.

In april van dit jaar verscheen al weer de tweede druk van dit handige naslagwerk. De eerste druk (1993) beoogde een selectieve verzameling te zijn van de tot dan toe verschenen historische literatuur over de oude gemeenten van oostelijk Zuid-Limburg.

In alfabetische volgorde: Amstenrade, Bingelrade, Bocholtz, Brunssum, Eygelshoven, Heerlen, Hoensbroek, Hulsberg, Jabeek, Kerkrade, Klimmen, Merkelbeek, Nieuwenhagen, Nuth, Oirsbeek, Schaesberg, Schimmert, Schinnen, Schinveld, Simpelveld, Ubach over Worms, Voerendaal en Wijnandsrade; aangevuld en openend met een hoofdstuk 'Algemeen'. De publicaties zijn gerangschikt op de alfabetische volgorde van de achternaam van de auteur, of het eerste woord van de titel. Het geheel wordt voorafgegaan door een lijst van dorpen en gehuchten, met aanduiding van de gemeenten waar zij vóór en na de gemeentelijke herindelings van 1981 toe behoren. Omdat de eerste druk bijna uitverkocht is werd er een tweede, bijgewerkte druk verzorgd.

Om een dergelijk verzamel- en naslagwerk zo praktisch mogelijk te maken, kan het eigenlijk niet genoeg van allerhande indexen voorzien zijn. Die indexen ontbreken helaas. Is het niet mogelijk om bij een volgende druk een diskette met de inhoud te voegen? Met de zoekfunctie van WordPerfect bijvoorbeeld kan iedereen thuis zelf aan de computer naar hartelust indexeren en grasduinen in deze schat aan bibliografische gegevens!

(M. van Dijk)

In de volgende afleveringen kunt u onder andere verwachten:

- Jos Gillissen (1889-1962), De voetbalkapelaan van de Mijnstreek -
 - De laatste levensjaren van twee pastoors -
 - Een lijst van Bokkerijders uit de 18de eeuw -
 - Pastoors te Eygelshoven, 1507-1992 -
- De families Bex en Clutt te Brunssum in de zeventiende eeuw -
 - Adel en kastelen in oostelijk Zuid-Limburg -
 - In ghene Bruke bi den borchberg' -
Nieuw licht op een oude motte in Hoensbroek
- Op het verkeerde pad met Florike Egmond en de Bokkerijders -